WROCŁAW

WROCŁAW

TADEUSZ BRONIEWSKI

TEKST

STEFAN ARCZYŃSKI

ZDJĘCIA

WYDAWNICTWO
SPORT I TURYSTYKA
WARSZAWA

KOL.

LEWANDOWSKIEMU ZYGMUNTOWI

ZA AKTYWNĄ PRACĘ,

W KOLE PTTK „CHABAZIE".

HENRYKÓW 18.V.1971 r.

KOŁO PTTK „CHABAZIE"
przy Państwowej Szkole Technicznej
HENRYKÓW
Oddział Ziemi Ziębicko - Ząbkowickiej

W R O C Ł A W

Gdyby dzisiejszy obserwator mógł się cofnąć o kilkanaście wieków wstecz, wznosząc się równocześnie o kilkanaście setek metrów wzwyż, ujrzałby lasy, zarośla i bagna, przez które leniwie przelewała się Odra. Ramion jej i rozlewisk było więcej niż dziś, a zmieniały one swój bieg często i kapryśnie. Naszemu obserwatorowi trudno byłoby pojąć, że na tym niegościnnym terenie, w stosunkowo krótkim czasie, powstanie i będzie kwitło jedno z największych miast środkowej Europy, ludne, ruchliwe i piękne.

W zamierzchłych czasach człowiek ponad wszystko cenił obronność siedziby, jaką tu zapewniał charakter terenu. Że zaś poszczególne, raczej wąskie koryta łatwiej było przekroczyć niż jedno szerokie, a ważny trakt północ-południe tędy przebiegał, obszar ten zaludnił się wcześnie. Dodajmy, że również stary szlak z Rusi przez Kraków biegł tędy na zachód. Obie arterie krzyżowały się opodal dzisiejszego placu Nowy Targ.

Przeprawy przez trzy ramiona Odry strzegł pilnie zachodni cypel wyspy, zwanej później Tumską. Powstał tu w drugiej połowie X wieku gród, z którym sprzężone było od wschodu koliste podgrodzie. Oba człony: gród i podgrodzie otoczone były wałem drzewno-ziemnym konstrukcji hakowej. Poważne resztki tego tradycyjnego, słowiańskiego ustroju obronnego odkryli polscy uczeni po r. 1945.

Na wyspie, wówczas oddzielonej od lądu po stronie wschodniej nie istniejącym już dziś ramieniem Odry, powstaje w 1000 r., przypuszczalnie w miejscu dzisiejszej, drewniana Katedra. Czy w zachodniej części wyspy, w miejscu wspomnianego grodu, zmurowano zamek książęcy, nie wiemy. Ale i na lewym brzegu, między Odrą a ulicą Uniwersytecką, rozpościerał się wąski trójkąt zwany „kurią książęcą". Niektórzy uczeni sądzą, że zamek książęcy na tym terenie mógł istnieć już w końcu XII wieku.

Gdzie należy szukać pierwotnego Wrocławia poza szczupłym podgrodziem na wyspie? Istniały wsie po obu stronach rzeki: Kuźniki, Rybaki, Sokolniki, Szczepin, Szczytniki, których nazwy zachowały się

na obszarze dzisiejszego miasta. Z dużą pewnością przyjąć można, że głównym centrum rzemieślniczo-handlowym był wspomniany już rejon placu Nowy Targ. Prace wykopaliskowe dokonane przez ekipę badaczy z Uniwersytetu i Politechniki dały niezbity dowód zamieszkania w tym miejscu już we wczesnym średniowieczu. Dzisiejsza ulica Piaskowa wiodła stąd na północ do przeprawy, dalej na Wyspę Piaskową, przeprawę u stóp grodu i w końcu na północ ku Poznaniowi. W pobliżu centrum, o którym mowa, wznosił się parafialny kościół Św. Wojciecha, później oddany dominikanom (1226 r.) przybyłym z Krakowa. Z tego rejonu zaczęło się osiedle rozprzestrzeniać w kierunku zachodnim.

Powróćmy jeszcze na Wyspę Tumską. Ujrzymy w jej wschodniej części potężną gotycką Katedrę — resztki murów poprzedniej, romańskiej zachowały się pod posadzką prezbiterium; na lewo kościółek Św. Idziego z 1220 r., na prawo zaś dwór biskupi, którego romańskie mury ukryły się w ścianach dzisiejszej budowli. Pośrodku wyspy wznosi się jedna z najpiękniejszych budowli z lat 1288—1350, jaką jest dwupoziomowy kościół Św. Krzyża z piękną, smukłą iglicą wieży.

Na południowy zachód leży Ostrów Piaskowy oddany przez księżniczkę ruską Marię, żonę Piotra Włosta, augustianom przybyłym z Francji. Kosztem jej i jej syna — Świętosława, wzniesiono tu około 1200 r. klasztor i kościół, z którego zachował się tympanon donacyjny wmurowany około 1340 r. w ścianę obecnego kościoła gotyckiego. Trójdzielne sklepienia naw bocznych są osobliwością spotykaną na Śląsku i ziemi krakowskiej. Klasztor rozbudowywany parokrotnie, w dzisiejszej postaci barokowy, mieści część zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej.

Data lokacji miasta jest sporna. W 1241 roku, lub 1242, nastąpiło prawdopodobnie tylko potwierdzenie określonych praw, wiemy bowiem, że już w 1226 r. istniała w pobliżu Rynku parafia Św. Marii Magdaleny. Główne ulice i Rynek były wytyczone. Niejasne wzmianki w dokumentach mówią o opasaniu miasta wałem i palisadą jeszcze przed 1238 r. za panowania Henryka I Brodatego, wkrótce potem zastąpioną murem z kilkudziesięciu basztami. Umocnienia biegły w przybliżeniu dzisiejszymi ulicami: Kraińskiego, Janickiego, Słodową, Kazimierza Wielkiego i Nowy Świat. Bram było siedem: Piaskowa, Oławska, Świdnicka, Ruska, Mikołajska, Odrzańska i Zamkowa (dziś przejazd pod gmachem Uniwersytetu).

* * *

Autonomia miasta rozpoczyna się w 1329 r. wykupem wójtostwa. Są to już ostatnie dni przynależności Śląska do Polski. Germanizacja dzielnicy, postępująca dotąd z wolna, pod panowaniem Luksemburgów narasta lawinowo. Karol IV sprowadza na Śląsk i proteguje liczne rzesze duchownych, dworzan i mieszczan pochodzenia niemieckiego. O ile rolnictwo i znaczna część rzemiosła pozostaje w rękach polskich, o tyle bogacące się kupiectwo jest niemieckie lub zniemczone. Ono też uzyskuje wkrótce przewagę w administracji miasta. Tranzyt na osi wschód-zachód przynosi wielkie korzyści kupiectwu, po części też rzemiosłu. Kwitnie budownic-

two, kuśnierstwo, złotnictwo i szynkarstwo. Także piękna ślusarka galanteryjna zdobywa sławę poza granicami Śląska. Buduje się dużo kamienic i kościołów. Wrocław otrzymuje prawo bicia własnej złotej monety.

Pod koniec XIV wieku dyktatorskie poczynania Rady Miejskiej stają się zarzewiem rozruchów „pospólstwa" (lata 1390, 1406). Walka cechów z patrycjatem — rok 1418 — przyniesie pewne, nieznaczne zwycięstwo rzemiosłu.

W początkach XV wieku zaczyna się ostry kurs przeciw ludności polskiej nawet ze strony władz kościelnych. Równocześnie, w następstwie zdobycia w 1453 r. Konstantynopola przez Turków, załamuje się koniunktura handlowa. Wysycha źródło wielkich zysków, jakie dawał handel ze wschodem. Mimo kryzysu, miasto buduje duży spichlerz, później arsenał, przede wszystkim zaś posuwa naprzód budowę Ratusza, rozpoczętą już w 1299 r. W latach następnych budowa Ratusza trwa. I tak w pierwszej połowie XIV wieku Ratusz składał się już na parterze z Izby Wójtowskiej oraz dwunawowej Sali Mieszczańskiej, z wieżą przy pn.-zach. narożniku. Na piętrze znajdowała się Sala Książęca i dwunawowy refektarz.

Renesans wkracza kilkoma drogami do Wrocławia: z Italii przez Czechy, z Krakowa, później z Niderlandów przez Gdańsk. W Katedrze portal zakrystii z 1517 r. fundacji Jana Turzo; dom pod „Złotą Koroną" z 1521 r. (Rynek 29, nie istnieje); Dom Rybisza z 1531 r. (ul. Ofiar Oświęcimskich 1) oraz nagrobek biskupa Jana Turzo, piszącego się „Polonus" — należą do wczesnych i świetnych dzieł renesansu.

W 1526 r. przechodzi Wrocław pod panowanie Habsburgów. W tym czasie miasto bardzo już ludne nie może pomieścić się w ciasnym pierścieniu średniowiecznych murów, zaczyna się więc przesuwać na zewnątrz zwiększając powierzchnię niemal trzykrotnie. Mury biegną odtąd wzdłuż zachowanej do dziś fosy (Podwale). Na terenie „kurii książęcej" powstaje na dawnych fundamentach zamku rezydencja cesarska.

Wojna trzydziestoletnia (lata 1618—1648) podkopała znacznie dobrobyt miasta, które powoli dźwiga się w drugiej połowie XVII wieku. Zaczyna się dobrze zapowiadać rozwój życia literackiego i muzycznego, powstaje w 1677 r. pierwszy teatr. Trudno byłoby też nie zauważyć bujnego rozwoju barokowej architektury. Dawna niechęć do „włoskich nowinek", po wojnie trzydziestoletniej, znacznie przygasła nawet w sferach protestanckiego patrycjatu. Powstaje szereg pałaców, kamienice mieszczańskie stroją się w nowe fasady. Malarstwo ożywia pobyt we Wrocławiu słynnego Michała Willmanna; później da się też poznać malarz-iluzjonista, Krzysztof Tausch — uczeń Andrea Pozzo. Nie bez przeszkód osiedlają się w 1689 r. we Wrocławiu jezuici, popierani przez dwór wiedeński. Darowany im zamek cesarski przebudowują na gmach Uniwersytetu.

Duże zasługi wnosi w kulturę Jan Jakub Korn i jego potomkowie zakładając w 1732 r. czołowe wydawnictwo, w którym poprawne edycje polskie zajmują znaczną pozycję.

* * *

Względny dobrobyt i rozwój kultury gwałtownie przecina u schyłku 1740 r. najazd Fryderyka II na Śląsk. Wojny śląskie trwające z przerwami do 1763 r. nie tylko zubożyły kraj wcielony do Prus, ale i radykalnie podcięły byt Wrocławia. Rząd ówczesny traktował odtąd Śląsk jako dostawcę żołnierza, siły roboczej i płodów rolnych, przede wszystkim zaś jako źródło rozlicznych, sumiennie ściąganych podatków. Większe budowle, nie wyłączając Uniwersytetu, zamieniono na koszary i magazyny. Panegiryści pruscy wychwalają stan Wrocławia pod nowym panowaniem. Przeczą temu cyfry i opinia przejezdnych, którzy stwierdzają, że miasto jest brudne i zaniedbane, a stan zabytków architektury „niegodny".

Po bitwie pod Jeną (14. X. 1806 r.) wojska Napoleona, po krótkim oblężeniu, w styczniu 1807 r. opanowują Wrocław. Dowództwo francuskie nakazuje rozbiórkę umocnień, co też skwapliwie wykonano. Dzięki temu Wrocław uzyskał ładne promenady dochowane do dziś wzdłuż fosy oraz piękny plac, obecnie Kościuszki, założony w miejscu dawnego bastionu Świdnickiego. Usunięcie murów pozwoliło na szeroką zabudowę przedmieść, a sekularyzacja klasztorów przysporzyła kubatur na gmachy użyteczności publicznej, takie jak: biblioteki, szkoły, biura, szpitale.

Na ponownie otwartym, teraz już świeckim, Uniwersytecie studiuje sporo młodzieży słowiańskiej: Łużyczanie, Czesi, przede wszystkim zaś Polacy. Nad młodzieżą tą roztaczał życzliwą opiekę znany przyrodnik czeski — Jan Purkynie. Nie brakowało też profesorów — Polaków na Uniwersytecie jak: Wojciech Cybulski, Władysław Nehring. Losy tak profesorów jak i studentów polskich nie były na ogół zazdrości godne. Policyjny nadzór od 1848 r. nie szczędzi szykan. Od 1862 r. rządy Bismarcka, zwycięstwo nad Austrią, a później pogrom Francji (1870—1871) wbija Prusaków w dumę i przekonanie o ich wyższości nad wszystkimi narodami.

Spośród znanych, a nawet sławnych Polaków epoki romantyzmu odwiedzali Wrocław: Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Wybicki, Fryderyk Chopin i Juliusz Słowacki. Zawędrował też do Wrocławia Wincenty Pol uruchomioną już w 1842 r. koleją żelazną, opisując potem z zachwytem ten nowy środek lokomocji. Kolej żelazna, a później zasilane francuskim złotem liczne banki ożywiają pod koniec XIX wieku bardzo znacznie gospodarkę miasta, którego ludność z około 60 000 mieszkańców po wojnach napoleońskich wzrosła do liczby 400 000 w 1900 r., powierzchnia zaś miasta z około 5000 ha urosła do około 17 500 ha, ciągle niewystarczająco.

Z ważnych wydarzeń na polu architektury powiedzieć trzeba o budowie w 1908 r. Hali Targowej na placu Nankiera, jednej z pierwszych w Europie konstrukcji w żelbetowych łukach parabolicznych. Drugą, nie mniej nowoczesną, znaną w całej Europie, jest zbudowana w 1913 r. na przedmieściu Szczytnickim Hala Ludowa.

W latach międzywojennych poprawia się sytuacja mieszkaniowa dzięki racjonalnej urbanistyce i luźnej zabudowie skrajnych peryferii miasta: Biskupin, Karłowice, Sępolno, Zalesie i in. Ekspansja „eleganckiej architektury" kieruje się ku południowi, na obszar suchszy od rejonu pół-

nocnego. W tym okresie powstają biurowce: Dyrekcja Kolei, Dyrekcja Poczt, Urząd Skarbowy, domy towarowe, sala koncertowa, nowy teatr, gmach główny Politechniki i inne.

* * *

Za desperacką, bezsensowną decyzję mianowania przez hitlerowców otwartego miasta twierdzą: „Festung Breslau", zapłacił Wrocław najwyższą cenę. Zmieniła ona kwitnące i piękne miasto w górę dymiących gruzów, a nie powstrzymała zwycięskiego marszu na zachód Armii Radzieckiej i Ludowego Wojska Polskiego. Po blisko osiemdziesięciu dniach oblężenia, w dniu 6 maja 1945 r. nastąpiła kapitulacja.

Polacy przybyli tu z obozów pracy, z niewoli, a także z dzielnic wschodnich Polski, zakasali natychmiast rękawy. Już w jesieni uruchomiono zrujnowaną fabrykę wagonów PA-FA-WAG, rozpoczęto wykłady na Politechnice i na Uniwersytecie. Sezon operowy rozpoczęto premierą „Halki" w naprędce uporządkowanym gmachu. Ruszyła stacja nadawcza Polskiego Radia w zbombardowanym do połowy gmachu na Krzykach. Zorganizowana pospiesznie Dyrekcja Odbudowy rozpoczęła zabezpieczanie, remont i konserwację zabytków, budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej, przede wszystkim zaś klinik, szkół i szpitali.

Tempo i bilans prac oceni każdy, kto porówna mapę ubytków i fotogramy zniszczeń z lat 1945—1946 z obecnym stanem miasta. W 1946 r. Wrocław liczył już około 200 000 mieszkańców i zdołał uruchomić ważniejsze wytwórnie: obrabiarek, wodomierzy, pomp i włókien sztucznych, nie licząc pomniejszych.

Ogromny wysiłek pochłonęło usuwanie gruzów zalegających miejscami do poziomu piętra. Z najwyższym uznaniem trzeba tu podkreślić niezwykłą ofiarność studentów, którzy bezinteresownie, z narażeniem życia, usuwali gruzy i niewypały z gmachów uczelni, dzięki czemu z dnia na dzień mogła rosnąć liczba czynnych katedr i zakładów. Mimo wysiłku i niezbyt korzystnych wtedy warunków bytowych słuchacze zapełniali sale wykładowe i laboratoria chłonąc z wdzięcznością wiedzę, od której byli odcięci w latach okupacji.

W 1948 r. odbył się we Wrocławiu Kongres Intelektualistów z udziałem wybitnych uczonych z całego świata. Dla uświetnienia Kongresu otwarto wówczas Wystawę Ziem Odzyskanych, ilustrującą wyniki jakże ciężkich wysiłków pionierskich. Wystawa zbiegła się w czasie z otwarciem odbudowanego, największego w Polsce Domu Towarowego — PDT.

* * *

W 1945 r. zniszczonych było we Wrocławiu prawie 70% zasobów gospodarki mieszkaniowej. W ciągu powojennego dwudziestolecia przybyło miastu około 100 tysięcy izb nowych i odbudowanych.

W chwili obecnej władze miasta kładą nacisk na budowę dalszych budynków mieszkalnych, których z roku na rok coraz więcej przybywa, a do roku 1970 ma przybyć dalszych 50 000 izb.

Starodawne centrum Wrocławia odbudowano, zachowując w przybliżeniu kraj-

obraz, usuwając ze względów higienicznych gęsto narosłe przez wieki „oficyny" uzyskując przez to dostęp światła i powietrza do mieszkań. Natomiast na bliższych i dalszych peryferiach wyrastają od dziesięciu lat budynki nowoczesne, wielopiętrowe z niewielkimi, ale racjonalnymi mieszkaniami. Dzięki poważnemu zmechanizowaniu prac budowlanych nowe gmachy wznosi się przeważnie w konstrukcji szkieletowej, wypełnianej ścianami z dużych płyt prefabrykowanych. Również stropy wykonuje się z dużych gotowych elementów żelbetowych. Ogrzewanie centralne mieszkań zasilają elektrociepłownie i mieszkańcy nie potrzebują troszczyć się o dostawę opału.

Szczególnie efektownie zabudowują się dzielnice południowe: Krzyki przeznaczone dla 65 000 i Gajowice na 35 000 mieszkańców. Dzięki znacznym przestrzeniom między wysokościowcami pozostają duże obszary zieleni przeznaczone na tereny zabawowe dla dzieci i na wypoczynek dla starszych. Wśród zieleni rozrzucono budynki niskie mieszczące szkoły, przedszkola i żłobki.

Wrocław po Warszawie i Krakowie jest największym ośrodkiem nauki w Polsce. Trzecia część jego ludności — to młodzież, dla której wyremontowano i zmodernizowano stare budynki szkolne i zbudowano 35 nowych w stali, betonie i szkle. Około 25 000 studentów uczęszcza do ośmiu wyższych uczelni: Uniwersytetu, Politechniki, Akademii Medycznej, Wyższej Szkoły Rolniczej, Wyższej Szkoły Muzycznej, Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych, Wyższej Szkoły Ekonomicznej i Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego. Uczelnie te znacznie rozbudowano, a w szczególności Politechnikę i Wyższą Szkołę Rolniczą, której nowe zespoły wyróżniają się tak konstrukcją jak i formą. Uczelnie skupiają łącznie 32 wydziały dzienne, 6 wydziałów wieczorowych, 15 studiów zaocznych, 310 katedr i 11 instytutów naukowych. Mieszkania młodzieży akademickiej, w domach studenckich, położone są w sąsiedztwie placu Grunwaldzkiego. Na szczególną uwagę zasługuje niedawno wzniesiony Dom Studentek na 1200 miejsc.

Naukę i sztukę reprezentują liczne ośrodki i skupienia jak: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Towarzystwo Miłośników Wrocławia i inne. Na wyżynach nauki w skali światowej znajduje się wrocławska matematyka, elektronika, chemia, kardiochirurgia oraz immunologia (Zakład im. Ludwika Hirszfelda). Badania humanistyczne wiążą się ściśle z „Ossolineum", którego Wydawnictwo, obok poważnych prac o tematyce śląskiej, publikuje także ważniejsze tytuły Polskiej Akademii Nauk. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich posiada zbiór rękopisów: 2 tys. dyplomów i 13 tysięcy woluminów, od średniowiecznych iluminowanych ksiąg do współczesnych, m. in. rękopis „Pana Tadeusza". Dział starych druków liczy około 75 tys. tomów, przeważnie polonica. Należy tu wspomnieć, iż w listopadzie 1967 r. minęło 150 lat działalności „Ossolineum". W uznaniu wielkiego wkładu tej placówki w kulturę narodu polskiego „Ossolineum" odznaczone zostało Sztandarem Pracy I klasy.

Muzea: Śląskie, Archeologiczne, Historyczne m. Wrocławia, ściągają tłumne rzesze zwiedzających. Na szczególną uwagę zasługują trzy muzea specyficznych kolekcji: Architektury, Medalierstwa i Poczty.

Filharmonia Wrocławska, korzystająca dotąd z gościny Politechniki, Uniwersytetu, Polskiego Radia a także kościoła Św. Elżbiety, otrzyma niebawem własną siedzibę przy ul. Świerczewskiego. Siedem teatrów: Polski, Kameralny, Słowackiego, Rozmaitości, Żydowski, Opera i Operetka gra przed zawsze pełnymi widowniami.

Potrzeby kultury fizycznej zaspokaja ogromny zespół Stadionu Olimpijskiego z pływalnią, jeśli nie liczyć kilku mniejszych założeń sportowych i kąpielisk. Wypoczynek zapewniają cztery duże parki ze słynnym Szczytnickim, którego rezerwat rododendronów i azalii jest nie lada atrakcją na wiosnę. Nie mniej interesujące i również często odwiedzane są doskonale utrzymany Ogród Botaniczny Uniwersytetu i Ogród Zoologiczny.

Przejażdżki motorowymi statkami pasażerskimi po Odrze i stale organizowane przez PTTK i Orbis wypady autokarami do uzdrowisk, ośrodków zabytkowych, terenów turystycznych i narciarskich, cieszą się wzięciem szczególnie u młodszych wrocławian.

Przemysł wrocławski, o stuletnich tradycjach, rozbudowuje się nieustannie i dynamicznie. Wspomniana już fabryka wagonów, która w 1946 r. zaczęła produkcję od skromnych węglarek, oddaje dziś do użytku w kraju i zagranicy specjalne wagony transportowe, wagony luksusowe a także elektrowozy. Wytwórnia DOLMEL i FADROMA produkują maszyny różnego przeznaczenia łącznie z dźwigami i walcami drogowymi bardzo poszukiwanymi za granicą. HUTMEN rafinuje metale kolorowe. Produkcja włókien sztucznych i superfosfatów stale wzrasta. Farby i lakiery wrocławskie cieszą się dużym popytem; dodać trzeba, że odbudowane fasady domów Starego Miasta pokryte są miejscowymi emulsjami barwnymi. Największą sławę zyskała jednak wytwórnia ELWRO, która obok sprzętu radiowego i telewizyjnego produkuje maszyny matematyczne „Odra 1003".

* * *

Mimo tych osiągnięć z konieczności zaledwie naszkicowanych, w rzeczywistości ogromnych, półmilionowa stolica Dolnego Śląska uważa, że ciągle jest „na dorobku", a wrocławianie z radością i źle ukrywaną dumą notują każdą nową szkołę, zakład przemysłowy, a nawet każdy nowy blok mieszkalny.

„Dni Wrocławia" stanowią roczny bilans osiągnięć, dają materiał do niekończących się dyskusji i podstawę do śmiałych horoskopów na przyszłość.

W R O C Ł A W

If we were able to go back several centuries into the past and obtain a bird's-eye view of the site now occupied by the city of Wrocław, we would see woods, thickets and swamps, traversed by the sluggish waters of the Odra. The river then formed many more branches and flood waters which changed their course frequently and capriciously.

In the bygone days, the greatest concern of man was to establish his home in a place where the natural environments would protect it against attack. The land in the forks of the River Odra was early populated by settlers. The rather narrow branches of the river were easier to cross than a wide single flow of water, and the region had the added advantage of being situated on two important commercial routes, one running from the north to south, and the other from Russia, via Cracow, to the west. The two old arteries crossed in the vicinity of the point which in today's Wrocław is known as Nowy Targ (New Market) Square.

Guarding the crossing over three branches of the Odra was the western point of an island, later known as Wyspa Tumska (Cathedral Holm). In the second half of the 10th c., a stronghold was established here, on the western side of which was a settlement built on a circular plan. The stronghold and settlement were encircled by a bulwark of wood and earth (large fragments of these traditional Slav fortifications have been uncovered by Polish scientists since 1945).

On the island which at that time on its eastern side was separated from the land by a now non-existing branch of the Odra, there was erected in the year 1000 a wooden Cathedral, most probably on the site of the present one. It is not known if in the western part of the island, where the stronghold stood, existed a princely castle; on the left shore, between the Odra and the present ul. Uniwersytecka, there was a narrow triangular stretch of land going by the name of the "Prince's curia". Some specialists think that a prince's castle may have existed in this place as early as at the end of the 12th c.

What is to be regarded as the oldest site of Wrocław, apart from the scanty settlement on the island? On both sides of the river there existed villages (Kuźniki, Rybaki, Sokolniki, Szczepin, Szczytniki), the names of which still appear within the area of the present city. There are good reasons to suppose that the main trading and commercial centre was the already mentioned region of Nowy Targ Square. Excavation works undertaken here by specialists from the Wrocław University and the Technical University have proved that the area was inhabited in the early Middle Ages. The present ul. Piaskowa ran from here northwards to the river crossing, then to Wyspa Piaskowa (Sandy

Isle) and to the crossing at the foot of the stronghold, and further on to the north, towards Poznań. Near the centre of Wrocław stood a parish church of St. Adalbert, later handed over to the Dominicans (1226) who came here from Cracow. From this region, the settlement began to develop in a westerly direction.

Let us return once more to Wyspa Tumska. In its eastern sector is an imposing Gothic Cathedral (fragments of walls of the earlier Roman cathedral are still extant under the presbytery); to the left is the small St. Giles's Church (1220), to the right — the bishop's palace, incorporating the original Roman walls of the old structure. In the middle of the island is the Church of the Holy Cross, built on two levels, its tower finished off with a lovely slender spire.

To the south-west lies Ostrów Piaskowy (Sandy Holm) which the Ruthenian princess Maria, wife of Piotr Włost, turned over to settlers from France — the Austin friars. Financed by the Princess and her son, Świętosław, a monastery and church (ca. 1200) were erected here the tympanum of which is still embedded in the wall of the present Gothic church (ca. 1340). The tripartite vaults of the aisles are an architectural curiosity occuring in Silesia and the Cracow land. The monastery, repeatedly enlarged, now in baroque, houses a part of the University Library collections.

There is a difference of opinion as to when Wrocław became a town. It appears that what happened in 1241 (or 1242) was merely the confirmation of town rights accorded at some earlier time, since near the Market Square there existed in 1226 a parish of St. Mary Magdalene. The main streets and the Market Square were laid out according to a master plan. Somewhat vague documentary references seem to indicate that as early as in the reign of Henryk I Brodaty (Henry the Bearded, before 1238), the town was encircled with a bulwark and a palisade which were soon afterwards replaced by walls with several dozen bastions. The fortifications run more or less along the present ul. Kraińskiego, Janickiego, Słodowa, Kazimierza Wielkiego and ul. Nowy Świat. Included in the system were seven gates: Brama Piaskowa, Oławska, Świdnicka, Ruska, Mikołajska, Odrzańska and Zamkowa (presently by the University building).

* * *

The autonomy of the town had its beginnings in 1329, with the purchase of the bailiwick. These were the final days of the union of Śląsk with Poland. The process of germanization of the duchy, up to that time proceeding somewhat slowly, moved under the rule of the Luxembourgs with the speed of an avalanche. Charles IV became assumed patronage over a great number of clergy, courtiers and burghers of German descent. Agriculture and a considerable portion of handicraft remained in Polish hands, the trade was an exclusive domain of the German and germanized merchants. Transit of goods by the east-west route was notably profitable to the merchants and, to a lesser degree, to the craftsmen. Furriers, goldsmiths and taverns flourished, numerous houses and churches were built in brick. Wrocław was allowed the right of stamping golds coins.

Towards the end of the 14th c. the dictatorial measures of the Town Council led to riots (1390, 1406, 1418), and at the start of the 15th c. even the church authorities adopted a harsh attitude towards the Polish population. In the same century, the commercial boom received a check in consequence of the seizure of Constantinople by the Turks (1453). Highly profitable commercial transactions with the East dried up. The crisis did not prevent the town from building a large granary (later converted into an armory) and from proceeding with the construction of the Town Hall, first started in 1299.

Renaissance came to Wrocław from several directions: from Italy via Bohemia, from Cracow, later from the Netherlands via Gdańsk. The earliest and most magnificent specimens of Renaissance architecture in Wrocław include: the portal of the sacristy in the Cathedral (1517), the Gold Crown house (Rynek 29; no longer in existence), the Rybisz house (1531; ul. Ofiar

Oświęcimskich (Victims of Oświęcim) No 1, and the tombstone of Bishop Jan Turzo, who signed himself "Polonus".

In 1526, Wrocław passed under the rule of the Habsburgs. The fortifications of the then populous town had to be moved further out. Since then the town walls ran along the moat (Podwale), which still exists. Within the precincts of the former prince's curia rose an imperial residence incorporating the foundations of the old castle.

The Thirty Years War (1618—1648) seriously affected the prosperity of Wrocław, but in the second part of the 17th c. the town slowly began to recover. Promising developments occurred in the literary and musical fields, and the town acquired its first theatre (1677). Baroque architecture flourished. After the Thirty Years War, the distaste for "Italian novelties" subsided somewhat even among the Protestant patriciate. Several palaces sprung up in the town and many burghers' houses were smartened up with new façades. The presence of the famous Michael Willmann gave a marked stimulation to painting; later, another painter, the illusionist Krzysztof Tausch, became familiar in Wrocław. The Jesuits, supported by the Viennese court, established themselves in Wrocław (1689) in spite of certain obstacles. The imperial castle was handed over to them and they modelled it into the University building.

The leading publishers of Wrocław, Jan Jakub Korn (1732) and his descendents, rendered great services in their field including in their list of publications a great number of valuable Polish books.

* * *

The growing prosperity of the town and its promising cultural life were wiped out by the sudden and brutal invasion of Silesia by Frederick II in 1740. The Silesian wars, which lasted intermittently until 1763, not only impoverished the land incorporated into Prussia but also radically altered Wrocław's way of life. From then on, the government treated Silesia merely as a source of cannon folder, labour force and agricultural produce and, above all, of income by way of numerous, harshly levied taxes. Larger buildings, including the University, were converted into barracks and magazines. Prussian eulogists praised the situation prevailing in Wrocław under the new regime. The statistical data and the statements of visitors, however, indicated a quite different state of affairs: the city was dirty and neglected, and its architectural monuments were in a "disgraceful" condition.

After the battle of Jena (Oct. 14, 1806), the Napoleonic troops captured Wrocław in January 1807, after a short siege. The French military authorities issued an order to dismantle the fortifications of the city, which was speedily executed. As a result Wrocław acquired attractive promenades which still exist along the moat, and a beautiful square (the present plac Kościuszki) laid out on the site of the former Świdnicki bastion. The removal of the town walls enabled a wider development of the suburbs, and the secularization of the monastery allowed more space for the institutions of public use (libraries, schools, offices, hospitals).

The University, which resumed its activities as a secular institution, rallied a considerable number of Slav students: Lusatians, Czechs and, predominantly, Poles. A friendly guardian of all these students was the renowned Bohemian naturalist Jan Purkynye. Among the pedagogical staff of the University there were several Polish professors, including Wojciech Cybulski and Władysław Nehring. The situation of the Polish professors and students was, in general, somewhat difficult. From 1848, the police surveillance subjected them to numerous petty restrictions. The rule of Bismarck (from 1862), victory over Austria (1866) and particularly the defeat of France (1870—1871) puffed up Prussians with a feeling of superiority over all other nations.

Wrocław played host to numerous Poles who won a national or even a world-wide reputation during the period of Romanticism, including Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Wybicki, Fryderyk Chopin and Juliusz Słowacki. The renowned poet Wincenty Pol visited Wrocław by

train on the railway opened as early as 1842, and wrote an enthusiastic description of this new means of communication. The introduction of the railroad, and later the appearance of numerous banks supplied with French gold, led to a considerable enlivenment of the economic life of Wrocław at the end of the 19th c. Following the Napoleonic wars the city had ca. 60,000 inhabitants; in 1900 the number amounted to 400,000. The superficial area of Wrocław increased in the same period from ca. 5,000 ha to ca. 17,500 ha, and it was still not large enough.

An important architectural event in Wrocław was the building of Hala Targowa (Market Hall) in pl. Nankiera (1908), one of the first structures in Europe supported on parabolic arches of reinforced concrete. The second, equally modern structure well-known in Europe is Hala Ludowa (People's Hall) in the Szczytnickie suburb (1913).

In the period between the world wars, the housing situation was considerably improved owing to rational town planning and free development of the peripheral districts: Biskupin, Karłowice, Sępolno, Zalesie and others. "Elegant architecture" expanded in the southern direction where the land was drier than in the north. In that period several public buildings were erected, including the railway and postal headquarters, the fiscal office, department stores, a music hall, a theatre and the main building of the Technical University.

* * *

The fantastic, desperate, German decision to declare the open city a fortress ("Festung Breslau") proved catastrophic. This flourishing and beautiful city was transformed into a heap of smouldering ruins in the wake of the victorious westward march of the Soviet Army and the Polish People's Army. In April 1945, Wrocław was surrounded, and capitulated on May 6.

The Poles who soon moved in from the forced-labour camps, prisons and from the eastern territories, immediately set to work. In the autumn of 1945, the rebuilt PAFAWAG Rolling-Stock Works was put into operation and Wrocław University and the Technical University were opened. The opera season was inaugurated with the premiere of "Halka" in the building speedily restored for that purpose. The Polish Radio broadcasting station began work in the Krzyki district, in a building half destroyed by bombs. The newly organized Reconstruction Authorities took charge of works connected with the capital and conservation of dwelling houses, public buildings, architectural monuments and, most important of all, clinics, hospitals and schools.

The speed of the reconstruction process and the results achieved can easily be appraised by comparing the map indicating damage and the 1945—1946 photographs of destruction suffered by the city with the present state of Wrocław. By 1946, the population of the city had increased to ca. 200,000 and several important industrial establishments had been got going, including a machine tool works, water meter works, pump factory and an artificial fibre plant, not to mention a number of smaller concerns. A great effort was made to clear the rubble, sometimes heaped up to the level of the upper floors of buildings. A supreme tribute should be paid here to the academic youth who voluntarily applied themselves to the removal of rubble and mines from the institutions of higher learning, with the result that the number of resuscitated Chairs and academic institutes increased day by day. In addition to discharging this self-imposed task and in spite of living conditions, which were not of the best, the students attended their lectures and laboratories, grateful for the opportunity to acquire knowledge from which they had been cut off in the gloomy years of the Nazi occupation.

In 1948, the Congress of Intellectuals was held in Wrocław attended by outstanding scholars and artists from all over the world. To mark this event an Exhibition of the Recovered Territories was opened in the city, illustrating the results of the strenuous pioneer efforts towards the reconstruction of the war-devastated land. This coincided with another event in Wrocław — the reopening of the PDT De-

partment Store, the largest of its kind in Poland, reconstructed after destruction by fire during the war.

* * *

At the present time, the city authorities place the maximum emphasis on residential building. The old centre of Wrocław has been rebuilt with a view to preserving its former landscape; however, numerous domestic offices built over the centuries in this part of the city have been removed; on one hand, this has improved the sanitary conditions here, admitting light and air to the flats; on the other, it has reduced the number of available rooms in this district. For the last ten years, however, in the nearer and more distant peripheral districts there have been springing up modern, multi-storeyed buildings with small, but rationally planned flats. Considerable mechanization of the construction process has enabled these houses to be built for the most part with skeleton frames, the open spaces of which are filled with large, prefabricated slabs. For the floors, large prefabricated elements are also used, made of reinforced concrete. The inhabitants of these housing estates have no worries about coal and wood supplies; their flats are centrally heated from thermo-electric power stations.

Particularly attractive is the manner of development of two southern districts of Wrocław: Krzyki and Gajowice, the first planned for 65,000 persons, the second — for 35,000. The high buildings here are spaced so as to leave large green stretches which are used as playing grounds for children and places of relaxation for adults. Interspersed are low buildings, including schools, kindergartens and crèches.

For youth, which constitute here one-third of the population, the old school buildings have been repaired and modernized, and 35 new schools built of steel, reinforced concrete and glass. The city has eight institutions of higher learning, rallying 20,000 students (Wrocław University, Technical University, Medical Academy, Higher Agricultural School, Higher Musical School, Higher School of Plastic Arts, Higher School of Economics, Higher School of Physical Training). All these institutions have been considerably enlarged. The Technical University and the Higher Agricultural School have acquired the greatest number of new buildings characterized by interesting construction and form. The student hostels are situated in the vicinity of plac Grunwaldzki. Of special interest here is the recently built student hostel with accommodation for 1,200 girls.

Wrocław industry, with a tradition centuries-long, is more developed than ever before. The PAFAWAG Rolling-Stock Works, which in 1946 started its production with modest coal cars, now turns out for home use and foreign markets special transportation cars, luxury coaches and electric locomotives. The DOLMEL and FADROMA works produces machines for various uses, including road cranes and planing rollers, for which there is a great demand abroad. The HUTMEN foundry is concerned with the refinement of non-ferrous metals. The production of artificial fibres and superphosphates has been steadily increasing. Paints and lacquers produced in Wrocław find ready sales; the reconstructed façades of the Old Town buildings are finished with the coloured distempers locally produced. Most renowned of all Wrocław establishments is, however, the ELWRO works which produces, in addition to wireless and television equipment, also "Odra 1003" computers.

Wrocław possesses numerous scientific and artistic centres, including the Wrocław Scientific Society, the National Institute named after the Ossoliński family, an Association of the historians of Art, a Friends of Wrocław Society. Humanistic studies are closely linked with the "Ossolineum" Foundation which publishes, in addition to valuable works dealing with the Silesia region, also the more important titles of the Polish Academy of Sciences. In November 1967, the "Ossolineum" Foundation commemorated the 150th anniversary of its establishment. In reward for the valuable contributions of the Foundation to the Polish national culture the State Council conferred on it the First-

-Class Order of the Labour Flag. Scientific developments of world-wide interest stand to the credit of Wrocław in the fields of mathematics, electronics, chemistry, cardio-surgery and immunology (Ludwik Hirszfeld Institute).

The Śląsk (Silesian) Museum, the Archaeological Museum and the Wrocław Historical Museum attract numerous visitors. Particularly popular also are the Architectural Museum, the Medallist's Museum and the Postal Museum, each possessing interesting special collections.

The Wrocław Philharmonic Orchestra, which until now has had to accept the hospitality of the Technical University, Wrocław University, Polish Radio and St. Elizabeth's Church ("Wratislavia cantans"), will soon have its own building in ul. Świerczewskiego. The eight theatres of Wrocław: Polski, Kameralny, Słowackiego, Rozmaitości, Pantomima, Żydowski (Jewish Theatre), Opera and Operetta, play to full houses.

Requirements of Physical training are met by the giant Olympic Stadium with a swimming pool, in addition to several smaller sports and swimming centres. Convenient places of relaxation are four large parks, including Park Szczytnicki, the rhododendron and azalea reserve of which is a great attraction in the spring time. Equally interesting and popular is the excellently kept Wrocław University Botanical Gardens and Zoo.

Motor-boat expeditions down the River Odra, together with the excursions by motor coach to health resorts, places of historic interest, touring centres and skiing grounds, systematically organized by the PTTK and "Orbis", are very popular, especially among the younger inhabitants of Wrocław.

* * *

In spite of these great achievements which, of necessity, have been only briefly outlined here, Wrocław, the capital of Lower Silesia with a population of 500,000, still considers itself on the treshold of life; the appearance of every school, every industrial establishment, and every block of flats, is welcomed by the city inhabitants with gusto and with pride which they do little to conceal.

The "Wrocław Days" are an occasion for reviewing the year's achievements by the city, for discussing its vital problems and making bold plans for the future.

Translated by *Jadwiga Wojciechowska*

W R O C Ł A W

Si l'on pouvait jeter un regard sur Wrocław, avec des yeux d'il y a mille ans, on n'apercevrait que forêts, broussailles, marais et l'Odra s'y frayant paresseusement un passage. Le fleuve se divisait alors en de multiples bras, dont le cours capricieux était changeant.

Dans ces temps reculés, l'homme choisissait avec beaucoup de soin le terrain sur lequel il allait s'établir. Ici les bras du fleuve, plus étroits naturellement qu'un lit unique, favorisaient le passage. De plus, deux routes importantes se croisaient non loin de l'actuelle place de Nowy Targ; l'une allait du nord au sud, l'autre de la Russie vers l'ouest en passant par Cracovie; l'endroit se peupla donc rapidement.

Le passage des trois bras de l'Odra était gardé par un camp fortifié établi à la pointe occidentale de l'île Tumska. Dans la deuxième moitié du Xe siècle une importante cité s'édifia dans l'île, flanquée à l'est d'un faubourg circulaire. Le tout fut entouré d'un rempart de terre et de pièces de bois reliées par des crochets (en 1945 des savants polonais découvrirent d'importants restes de ce système de défense slave traditionnel). En l'an 1000 une cathédrale en bois fut bâtie, probablement sur l'emplacement de la cathédrale actuelle. Le côté oriental de l'île était séparé de la terre par un bras du fleuve, disparu depuis. Nous ignorons si la cité possédait un château princier, mais un terrain triangulaire étroit, appelé «curie princière», s'étendait sur la rive gauche — entre l'Odra et la rue Universitaire. Certains savants pensent qu'un château a pu y exister dès la fin du XIIe siècle.

Où faut-il chercher — la cité sur l'île mise à part — les premières traces de Wrocław? Des villages (Kuźniki, Rybaki, Sokolniki, Szczepin, Szczytarki) dont on retrouve les noms dans le Wrocław d'aujourd'hui s'étendaient sur les deux berges. On peut admettre, sans risque de se tromper, que le centre artisanal et commercial de Wrocław se trouvait aux environs de la place de Nowy Targ. Les fouilles entreprises par des chercheurs de l'Université et de l'Ecole Polytechnique ont prouvé indubitablement que l'endroit avait été habité au début du Moyen Age. L'actuelle rue Piaskowa, conduisait de ce centre au gué de l'île Piaskowa où, au pied de la cité, on passait de nouveau l'eau pour se diriger vers Poznań. L'église paroissiale Saint-Adalbert donnée plus tard (1226) aux dominicains venus de Cracovie s'élevait non loin. C'est à cet endroit que débute l'expansion de la cité vers l'ouest.

Retournons à l'île Tumska. La puissante silhouette d'une cathédrale gothique domine sa partie orientale (sous le pavement du choeur on trouve les restes des murs de l'ancienne cathédrale romane). A gauche, la petite église St-Gilles (1220) et à droite, le palais épiscopal dont les murs romans sont aujourd'hui recouverts par ceux de l'édifice existant. Au milieu de l'île,

l'église Ste-Croix dresse sa belle tour surmontée d'une flèche élancée.

Plus loin, au sud-ouest, Ostrów Piaskowy fut offert aux augustins venus de France, par la princesse ruthène Marie, épouse de Pierre Włost. C'est elle et son fils, Świętosław, qui firent édifier en 1220 un couvent et une église dont on peut encore voir le tympan de donation scellé dans le mur du sanctuaire gothique (1340). Les voûtes des nefs latérales, dites «triparties», constituent une particularité architecturale que l'on recontre en Silésie et dans la région de Cracovie. Le couvent de style baroque, plusieurs fois agrandi, contient une partie des collections de la bibliothèque universitaire.

La date de localisation de la ville n'est pas établie avec précision. En 1241 ou en 1242 eut lieu la confirmation de certains droits probablement antérieurs. Nous savons en effet qu'une paroisse portant le nom de Ste-Marie-Madeleine existait dès 1226. Elle se trouvait à proximité du marché dont le tracé et celui des rues principales, était déjà établi. Déjà au temps de Henri Ier le Barbu, (avant 1238), des documents font allusion à un rempart ou palissade remplacé bientôt par un mur d'enceinte hérissé de dizaines de tours. Les actuelles rues Kraiński, Janicki, Słodowa, Kazimierz Wielki, Nowy Świat, suivent le tracé des anciennes fortifications. Il y avait sept portes dans les remparts: Piaskowa, Oławska, Świdnicka, Ruska, Mikołajska, Odrzańska et Zamkowa (incluse aujourd'hui dans le bâtiment universitaire).

* * *

L'acte de rachat de la charge de maire en 1329 peut être considéré comme le début de l'autonomie de la ville. Bientôt, la Silésie cessera de faire partie de la Pologne. La germanisation, lente sous la dynastie des Luxembourg, s'accélère bientôt au point de faire l'effet d'une avalanche. Les ecclésiastiques, les bourgeois et les courtisans d'origine allemande sont favorisés par Charles IV. Si l'agriculture et une partie de l'artisanat restent aux mains des Polonais, le négoce, par contre, est accaparé par les Allemands et les marchands germanisés qui s'enrichissent rapidement. Le transit des marchandises en provenance de l'est et de l'ouest est une source de grand profit pour les négociants et les artisans. L'orfèvrerie et la pelleterie prospèrent. Les auberges se multiplient. La construction de nombreuses maisons et églises avance rapidement. Wrocław reçoit le droit de frapper la monnaie en or.

Vers la fin du XIVe siècle et au début du XVe, la ville connaît des troubles — conséquence des méthodes autoritaires du Conseil de la Ville — et même les autorités ecclésiastiques commencent à sévir contre la population polonaise. A la même époque, à la suite de la conquête de Constantinople par les Turcs (1453), le commerce périclite et la source des gros profits tarit. Cependant, malgré la crise, la ville bâtit un grand entrepôt (plus tard l'arsenal) et hâte la construction de l'Hôtel de Ville, commencée en 1299.

L'époque de la Renaissance marque Wrocław de son empreinte. L'influence des idées pénétrant d'Italie par la Bohême et Cracovie puis des Pays-Bas par Gdańsk, s'exprime dans des oeuvres splendides telles que le portail de la sacristie de la cathédrale (1517), la maison de Rybisz (1531), la maison «A la Couronne d'Or», le tombeau de l'évêque Jean Turzo «Polonus».

En 1526, Wrocław passe sous la domination des Habsbourg. La population de la ville, de plus en plus dense, étouffe à l'intérieur de l'ancienne enceinte fortifiée, qui est repoussée vers l'extérieur. Aujourd'hui encore on peut voir le fossé (podwale) le long duquel se dressaient les remparts. La résidence impériale fut bâtie sur le terrain de la curie princière en utilisant les fondations de l'ancien château.

La guerre de trente ans (1618—1648) ébranle considérablement le bien-être dont jouissait la ville. Cependant, au cours de la seconde moitié du XVIIe siècle, la situation se rétablit peu à peu. C'est de cette époque que date le développement de la vie littéraire et musicale; le premier théâtre fait son apparition en 1677, l'architecture baroque est en plein épanouissement. Après la guerre de trente ans, l'aversion envers ce qu'on appelait «les nouveautés italiennes» di-

minue, même dans les milieux du patriciat protestant; les palais s'élèvent partout et les maisons des bourgeois se parent de nouvelles façades. Le séjour à Wrocław de Michael Willmann, peintre renommé, et plus tard, la présence du peintre illusionniste Christophe Tausch stimulent la peinture. En 1689 les jésuites, protégés par la Cour de Vienne, viennent s'établir à Wrocław. Ils prennent possession du château impérial, dont ils font le siège de l'Université. Enfin il convient de signaler l'effort fait dans le domaine de l'édition par Jan Jakub Korn (1732) et ses successeurs. Les éditions en langue polonaise y occupent une place notable.

* * *

Vers la fin de 1740, l'invasion des armées de Frédéric II met une fin brutale à l'aisance relative, au progrès culturel dont jouissaient les habitants de la Silésie. La guerre marquée d'interruptions dure jusqu'en 1763. Elle appauvrit toute la Silésie, mais pour Wrocław ses conséquences sont particulièrement graves. La Silésie devient un réservoir de chair à canon, de main d'oeuvre et de produits agricoles et surtout, une source d'impôts scrupuleusement prélevés. Les panégyristes professionnels n'ont pas cessé de chanter les louanges de Wrocław sous la domination prussienne, mais le témoignage des voyageurs qui y séjournaient à l'époque, s'inscrit en faux contre ces assertions. A les croire, la ville était sale, négligée et l'état des monuments «indigne».

Au lendemain de la bataille d'Iéna (14. X. 1806), les armées de Napoléon occupèrent Wrocław après un siège rapide (janvier 1807). Le vainqueur fit démanteler les fortifications. C'est donc à une décision de l'empereur que Wrocław doit aujourd'hui encore la belle promenade le long du fossé et une jolie place (actuellement — place Kościuszko) située sur l'emplacement de l'ancien bastion świdnicki. La disparition des murs permit à la construction de s'étendre dans les faubourgs, et la sécularisation des couvents augmenta le nombre des bâtiments d'utilité publique (bibliothèques, écoles, hôpitaux). L'université, redevenue laïque, ouvrit ses portes à une foule d'étudiants d'origine slave: Polonais, Tchèques, habitants de la région de Łużyce. Jan Purkynie, le naturaliste tchèque, entoura toute cette jeunesse de sa bienveillante protection. Quelques uns des professeurs étaient polonais tels que Wojciech Cybulski et Władysław Nehring. Leur sort, de même que celui des étudiants polonais n'était guère enviable: la victoire sur l'Autriche 1866 et surtout l'écrasement de la France sous Bismarck 1870, persuadèrent les Prussiens qu'ils étaient supérieurs à tous les peuples.

Wrocław recevait souvent la visite des Polonais célèbres de l'époque romantique: Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Wybicki, Frédéric Chopin, Juliusz Słowacki; Wincenty Pol, qui lui aussi vint à Wrocław, a laissé une description enthousiaste du chemin de fer qui fonctionnait depuis 1842. Vers la fin du XIXe siècle, le chemin de fer et les banques riches des capitaux provenant de la contribution de guerre française contribuèrent pour beaucoup au développement considérable de l'économie de Wrocław. La population passe de 60.000 au temps des guerres napoléoniennes à 400·000 habitants en 1900 et sa superficie de 5.000 ha à 17.500 ha.

Dans le domaine de l'architecture il faut citer la construction en 1908 des Halles Centrales sur la place Nankier, l'une des premières constructions européennes appuyée sur des arches paraboliques en béton armé. Un autre édifice, tout aussi moderne et bien connu en Europe, — la Halle du Peuple — fut construit en 1913 dans le faubourg Szczytnicki.

L'urbanisme rationnel et l'intensification de la construction dans les quartiers périphériques, contribuent entre les deux guerres à l'amélioration des conditions d'habitat à Wrocław. C'est ainsi que naissent Biskupin, Karłowice, Sępolno, Zalesie. La construction des beaux quartiers s'étend surtout vers le sud, où le terrain est plus sec qu'au nord de la ville. La Direction des Chemins de Fer, celle des Postes, la direction des Contributions Fiscales, nombre de bâtiments de commerce, une salle de concert, un nouveau théâtre, le bâtiment principal de l'Ecole Polytechnique datent également de cette époque.

* * *

Wrocław paya d'un prix terrible la décision insensée des hitlériens de proclamer forteresse — «Festung Breslau» — une ville ouverte. La cité belle et florissante devint un amas de ruines fumantes sans que cette solution de désespoir prise par des hommes aux abois ait pu retenir l'avance de l'Armée Soviétique et de l'Armée Populaire Polonaise. Wrocław fut encerclé en avril 1945, la capitulation eut lieu — le 6 mai.

Les Polonais, sortis des camps de travail ou venus de l'est du pays, se mettent au travail aussitôt arrivés. Les premières sections de la manufacture de wagons (PAFAWAG), trouvée en ruines refonctionnent dès l'automne. L'Université et l'Ecole Polytechnique ouvrent leurs portes. Une représentation de «Halka» inaugure la première saison d'opéra dans un bâtiment à peine remis en ordre. La Radio polonaise émet ses premières auditions à partir d'un édifice à moitié détruit. La Direction pour la Reconstruction organise la remise en état des maisons d'habitation, des édifices d'utilité publique (hôpitaux et écoles ont la priorité), et la restauration des monuments historiques.

Le rythme et le bilan des travaux est facile à apprécier: il suffit pour cela de comparer la carte des pertes et les photos des ruines prises en 1945 avec l'état actuel de la ville. En 1946, Wrocław comptait déjà 200.000 habitants et les usines remises en marche produisaient des machines-outils, des fibres synthétiques, des pompes, des compteurs d'eau sans parler des entreprises plus modestes. Un effort immense déblaya de véritables montagnes de décombres qui s'amoncelaient partout. Il convient de souligner l'abnégation dont firent preuve les étudiants qui travaillèrent sans rémunération aucune à l'enlèvement des ruines et d'obus chargés d'explosifs dans les bâtiments universitaires. C'est grâce à leurs efforts que le nombre des facultés et des chaires en activité augmentait de jour en jour. Malgré les conditions de vie très précaires à l'époque, travailleurs et étudiants avides de savoir, emplissaient partout les auditoires et les laboratoires.

En 1948, le Congrès des Intellectuels se réunit à Wrocław, avec la participation de savants et d'artistes venus du monde entier. Organisé en l'honneur du Congrès, une exposition des Terres Recouvrées, témoigna des résultats du travail de pionnier des habitants de la terre de Wrocław. En même temps le grand magasin PDT, rebâti sur l'emplacement de celui qui avait été incendié au cours des hostilités, ouvrait ses portes.

* * *

La construction de logements est actuellement la préoccupation majeure des autorités de la ville. Dans le centre de Wrocław, tout en sauvegardant le panorama du passé, on a supprimé ceux des appartements qui donnaient sur les cours intérieures fermées et sombres. Le grand effort de construction est concentré à la périphérie de la ville où depuis dix ans déjà, surgissent des buildings aux appartements modernes. La mécanisation des travaux, l'utilisation d'éléments préfabriqués en béton armé accélère les rythmes de construction. Partout le chauffage central est alimenté par les centrales thermoélectriques.

Les plans d'urbanisation des nouveaux quartiers ont été conçus de manière à assurer de l'air et du soleil à toutes les habitations. Ainsi à Krzyki et Gajowice, quartiers sud de Wrocław, qui doivent accueillir respectivement 65.000 et 35.000 habitants, les buildings sont séparés par des espaces verts avec terrains de jeux et jardins. Entre les buildings élevés l'on trouve des constructions basses destinées aux écoles maternelles et aux crèches.

La jeunesse constitue un tiers de la population de Wrocław. 35 écoles nouvelles ont été construites pour elle et les bâtiments scolaires anciens ont été reconstruits et modernisés. 20.000 étudiants fréquentent huit écoles supérieures (Université, Ecole Polytechnique, Académie de Médecine, Ecole Supérieure d'Economie, Ecole Supérieure d'Education Physique, Ecole Supérieure d'Agriculture, Ecole Supérieure de Musique, Ecole Supérieure des Beaux Arts). Toutes ces écoles ont été dotées de bâtiments neufs, ceux de l'Ecole Polytechnique et de l'Ecole d'Agriculture se distinguent par leurs dimensions et leur architecture. Les maisons où logent

les étudiants sont situées à proximité du parc Grunwald. La plus grande — la Maison des Etudiantes — accueille 1.200 jeunes filles.

L'industrie de Wrocław se développe à un rythme qu'elle n'avait jamais connu auparavant. «PAFAWAG» dont nous avons déjà parlé, qui avait commencé en 1946 par produire de simples wagons à charbon, met aujourd'hui à la disposition du pays et de l'exportation des wagons de transport spéciaux, de luxueux wagons de passagers et des locomotives électriques. «DOLMEL» et «FADROMA» produisent du matériel divers, allant des rouleaux compresseurs aux grues fort recherchées à l'étranger. «HUTMEN» raffine les métaux colorés. Les usines de fibres synthétiques et de phosphates augmentent constamment leur production. La qualité des couleurs et des vernis de Wrocław est très appréciée. Aussi les émulsions colorées de fabrication wrocławienne ont elles été utilisées pour restaurer les façades historiques de la Vieille Ville. Mais c'est «ELWRO» producteur des ordinateurs «Odra 1003» et de matériel de télécommunication qui s'est acquis la plus grande renommée.

D'importantes institutions scientifiques et artistiques ont leur siège à Wrocław: l'Association Scientifique de Wrocław, l'Ossolineum (Institut National Ossoliński), l'Association des Historiens de l'Art, l'Association des Amis de Wrocław, etc. L'Ossolineum s'occupe des problèmes des sciences humaines. Sa maison d'édition publie tous les travaux importants concernant la Silésie et tous les ouvrages importants publiés par l'Académie Polonaise des Sciences. Le 150e anniversaire de l'Institut «Ossolineum» a eu lieu au mois de novembre 1967. Le Conseil d'Etat a voulu récompenser la contribution de l'Institut à la culture de la nation polonaise en décorant «Ossolineum» de l'Ordre de l'Etendard du Travail de 1ère classe. L'école mathématique de Wrocław, l'électronique, la chimie, la chirurgie du coeur et l'immunologie (Institut Ludwik Hirszfeld) atteignent les sommets de la science mondiale. Les musées de Silésie, d'Archéologie et d'Histoire de la ville de Wrocław ne désemplissent jamais. Signalons tout particulièrement à l'attention des intéressés le musée d'Architecture, le musée Postal et le Cabinet des Médailles.

La Philharmonie de Wrocław donne ses concerts à l'Ecole Polytechnique, à l'Université, à la Maison de la Radio et même à l'église Ste-Elisabeth («Wratislavia cantans») en attendant d'avoir bientôt son siège à elle, rue Świerczewski. Wrocław compte sept théâtres dont l'Opéra.

* * *

Les sportifs de la capitale silésienne ont à leur disposition l'immense ensemble des installations groupées autour du stade et de la piscine olympiques sans compter de nombreux établissements de bains sur l'Odra. Le parc Szczytnicki est le plus important des quatre parcs de Wrocław. Au printemps, les collections de rhododendrons et d'azalées offrent une vue magnifique. Signalons aussi le jardin botanique universitaire et le jardin zoologique soigneusement entretenus et fréquentés avec plaisir par un public nombreux.

Les Wrocławiens, les jeunes surtout, affectionnent les excursions sur l'eau régulièrement organisées par PTTK (Association Polonaise de Tourisme et de Chorographie) et ORBIS. Croisières sur l'Odra et excursions en autocars dans les centres environnants de villégiature et les endroits riches en monuments historiques sont mis à la disposition des touristes et des sportifs.

* * *

Les 500.000 habitants de la capitale de la Basse-Silésie, fiers de l'oeuvre accomplie à ce jour, sont loin de la considérer comme achevée. Aussi accueillent-ils avec joie chaque nouvelle entreprise, chaque école, chaque nouveau bloc d'habitation.

«Les journées de Wrocław» permettent de faire le bilan annuel de l'effort accompli. Elles sont aussi chaque année une source de discussions animées au cours desquelles on ne manque pas de dresser d'audacieux plans d'avenir.

Traduit par *Emanuel Majler*

W R O C Ł A W

Könnte sich der heutige Beobachter einige Jahrhunderte zurückversetzen und sein Standort gleichzeitig um einige hundert Meter erhöhen —, so würde er Wälder, Buschwerk und Sumpfland gewahren, durch welche die Oder ihre trägen Wasser wälzt. Damals gab es mehr Oderarme und überschwemmtes Bruch als heute. Die vielen Verzweigungen des Stroms änderten oftmals launisch ihren Lauf.

In Urzeiten schätzte der Mensch vor allem die Verteidigungsmöglichkeit seines Wohnsitzes, die hier durch die Beschaffenheit des Terrains gewährleistet war. Da der wichtige Nord-Süd-Handelstrakt hier verlief, und einzelne, schmale Wasserläufe leichter zu überqueren waren als ein breites Flussbett, wurde dieses Gebiet frühzeitig besiedelt. Gleichfalls führte eine andere Handelsstrasse vom ruthenischen Land über Krakau nach dem Westen hier entlang. Diese beiden Handelswege kreuzten sich unweit des heutigen Platzes Nowy Targ.

Die Furten der drei Oderarme wurden vom Westzipfel einer Insel, der Wyspa Tumska (Dominsel), sorgfältig bewacht. In der zweiten Hälfte des 10. Jh. entstand dort eine befestigte Siedlung, von Osten durch eine kreisförmige Burgsiedlung abgeschlossen. Die Wohn- und Burgsiedlung waren mit hölzernen Verschanzungen und einem Erdwall in Hakenkonstruktion umgeben. Erhebliche Reste dieses traditionellen slawischen Verteidigungssystems wurden 1945 von polnischen Wissenschaftlern entdeckt.

Auf der Insel, die damals im Osten durch einen heute nicht mehr bestehenden Oderarm vom Lande getrennt war, entsteht im Jahre 1000 eine hölzerne Kathedrale, aller Wahrscheinlichkeit nach am gleichen Ort, wo die heutige errichtet wurde. Ob im westlichen Teil der Insel, anstelle der erwähnten Burgsiedlung, eine herzogliche Burg aus Stein stand, ist unbekannt. Aber auch am linken Ufer, zwischen der Oder und der heutigen ulica Uniwersytecka, breitete sich ein schmales Dreieck aus, „Fürstenkurie" genannt. Manche Wissenschaftler nehmen an, dass auf diesem Gelände bereits Ende des 12. Jh. eine Burg vorhanden gewesen sein könnte.

Wo ist nun das ursprüngliche Wrocław, ausserhalb der kleinen Burgsiedlung auf der Insel, zu suchen? An beiden Ufern des Flusses lagen Dörfer (Kuźniki, Rybaki, Sokolniki, Szczepin, Szczytniki), deren Namen sich innerhalb der heutigen Stadt erhalten haben. Mit grosser Wahrscheinlichkeit ist anzunehmen, dass das Handels- und Handwerkerzentrum in der Gegend des schon erwähnten Nowy Targ war. Ausgrabungsarbeiten, von Forschern der Universität und der Technischen Hochschule durchgeführt, erbrachten den unwiderlegbaren Beweis, dass dieser Raum im frühen Mittelalter bewohnt war. Die heutige ulica Piaskowa führte von hieraus nach Norden zur Furt und weiter zur Insel Wyspa Piaskowa, dann zur Furt am Fusse der Burg und schliesslich in nördlicher Richtung nach Poznań. In der Nähe des bereits er-

wähnten Handels- und Handwerkerzentrums erhob sich die St. Adalbert-Pfarrkirche, die später (1226) an die aus Krakau zugewanderten Dominikaner überging. Von diesem Gebiet aus erweiterte sich die Siedlung dann weiter in westlicher Richtung.

Kehren wir noch einmal zur Dominsel zurück. Auf ihrem östlichen Teil sehen wir eine gewaltige gotische Kathedrale (Mauerreste der früheren romanischen blieben unter dem Steinfussboden des Presbyteriums erhalten), links das St. Ägidiuskirchlein (1220), rechts dagegen das Bischofspalais, dessen romanische Mauern von den Wänden des heute bestehenden Gebäudes aufgenommen wurden. Auf dem Mittelteil der Insel erhebt sich die zweigeschossige Heilige Kreuzkirche mit ihrem schönen, grazil aufstrebenden Turm.

Im Südwesten liegt Ostrów Piaskowy, von der ruthenischen Fürstin Maria, der Gemahlin des Piotr Włost, den aus Frankreich zugezogenen Augustinern übereignet. Die Fürstin und ihr Sohn Świętosław errichteten hier ein Kloster und eine Kirche (um 1200), von der das erhaltengebliebene Stiftungstympanon in die Wand der gegenwärtigen gotischen Kirche (Bauzeit um 1340) eingemauert wurde. Die Wölbungen der Seitenschiffe, sogenannte Dreiergewölbe, sind eine Sehenswürdigkeit, die man in Schlesien und in dem Krakauer Raum antrifft. In dem einige Male erweiterten Kloster, heute im Barockstil gehalten, ist ein Teil der Sammlungen der Universitätsbibliothek untergebracht.

Das Lokationsdatum der Stadt ist strittig. 1241 (oder 1242) fand wahrscheinlich nur die Bestätigung bestimmter Rechte statt, denn wir wissen, dass die Pfarrkirche St. Maria-Magdalena in der Nähe des Ringes, bereits 1226 bestand. Die Hauptstrassen und der Ring waren abgesteckt. In alten Akten sprechen unklare Erwähnungen von einer Umgürtung der Stadt mit Palisaden und einem Wall bereits zuzeiten des Herzogs Henryk I. Brodaty (des Bärtigen) vor 1238, die alsbald durch eine Mauer mit über zehn Basteien ersetzt wurden. Die Befestigungen hatten ungefähr den gleichen Verlauf wie die heutigen Strassen: Kraińskiego, Janickiego, Słodowa, Kazimierza Wielkiego und Nowy Świat. Es gab sieben Stadttore: Brama Piaskowa, Oławska, Świdnicka, Ruska, Mikołajska, Odrzańska und Zamkowa (letzteres stand an der Stelle, wo sich heute das Universitätsgebäude befindet).

* * *

Die Autonomie der Stadt beginnt 1229 mit dem Aufkauf der Schulzenämter. Es sind bereits die letzten Tage der Zugehörigkeit Schlesiens zu Polen. Die Germanisierung des Gebietes, bisher zögernd vor sich gegangen, wächst unter der Herrschaft der Luxemburger lawinenartig an. Karl IV. fördert zahlreiche Geistliche, Höflinge und Bürger deutscher Abstammung. Während die Landwirtschaft und ein beträchtlicher Teil des Handwerks polnisch bleiben, ist die zu Reichtum gelangende Kaufmannschaft deutsch oder germanisiert. Der Durchgangsverkehr auf der Handelsstrasse Ost-West bringt der Kaufmannschaft und teilweise auch dem Handwerk grossen Nutzen. Das Bauwesen, das Kürschnerhandwerk, die Goldschmiedekunst und die Schankwirtschaft blühen auf. Zahlreiche Häuser und Kirchen werden errichtet, Wrocław erhält das Recht der Schlagung einer Goldmünze.

Gegen Ende des 14. Jh. wird das diktatorische Verhalten des Stadtrates zur Ursache von Aufruhr (in den Jahren 1390, 1406, 1418); zu Anfang des 15. Jh. beginnen selbst die Kirchenobrigkeiten einen scharfen Kurs gegen die polnische Bevölkerung. Zu gleicher Zeit bricht mit der Eroberung Konstantinopels durch die Türken (1453) die wirtschaftliche Konjunktur zusammen. Die Quelle der grossen Gewinne, die der Handel mit dem Orient brachte, versiegt. Trotz der Krise baut die Stadt einen grossen Speicher (das spätere Arsenal), vor allem aber wird der 1299 begonnene Bau des Rathauses beschleunigt.

Die Renaissance kommt nach Wrocław aus verschiedenen Richtungen: aus Italien über Böhmen, aus Krakau, später aus den Niederlanden über Gdańsk. Zu frühen und glanzvollen Bauwerken dieser Zeit gehören das Portal der Sakristei in der Kathedrale (1517), das Haus Pod Złotą Koronę (Zur goldenen Krone, am Ring 29: existiert nicht mehr), das Haus der Familie Ry-

bisz (1531, in der ulica Ofiar Oświęcimskich 1), die Grabplatte des Bischofs Jan Turzo, der sich „Polonus" schrieb.

Im Jahre 1526 gelangt Wrocław unter die Herrschaft der Habsburger. Die bereits sehr dichtbevölkerte Stadt ist gezwungen, ihre Fortifikationen weiter nach aussen zu verlegen. Die Stadtmauern folgen seit dieser Zeit dem Verlauf des bis heute vorhandenen Stadtgrabens (Podwale). Auf dem Gelände der „Fürstenkurie" entsteht die kaiserliche Residenz, bei deren Bau Fundamente der ehemaligen Burg zur Verwendung kommen.

Der Dreissigjährige Krieg (1618/48) untergrub den Wohlstand der Stadt beträchtlich, der abermalige Aufstieg beginnt allmählich in der zweiten Hälfte des 17. Jh. Literatur und Musik blüht auf, 1677 entsteht das erste Theater. Auch ist die Entfaltung der Barockarchitektur kaum zu übersehen. Nach dem Dreissigjährigen Krieg vermindert sich die Abneigung „italienischen Neuheiten" gegenüber selbst in Kreisen des protestantischen Patriziats. Eine Reihe von Palais entsteht, Bürgerhäuser werden mit neuen Fassaden geschmückt. Der Aufenthalt des bekannten Michael Willmann in Wrocław gibt der Malerei neue Anregungen; später lässt auch der illusionistische Maler Krzysztof Tausch von sich hören. Die Ansiedlung der durch den Wiener Hof geförderten Jesuiten (1689) geht in Wrocław nicht ohne Hindernisse vor sich. Das ihnen übereignete kaiserliche Schloss wird von den Jesuiten als Universitätsgebäude umgebaut.

Jan Jakub Korn (1732) und seine Nachkommen erwerben sich durch Veröffentlichung polnischer Publikationen, die eine bedeutende Position ihres Verlages bilden, grosse Verdienste.

* * *

Der verhältnismässige Wohlstand und das kulturelle Niveau werden durch den brutalen Einfall Friedrichs II. in Schlesien im Jahre 1740 unterbrochen. Die Schlesischen Kriege, die bis 1763 andauerten, hatten nicht nur die Verarmung des von Preussen annektierten Landes zur Folge, sondern untergruben auch das Leben in Wrocław selbst auf radikale Weise. Die Regierung betrachtete Schlesien seither als „Lieferanten" von Soldaten und Arbeitskräften, von landwirtschaftlichen Erzeugnissen, vor allem aber als Einnahmequelle verschiedener, streng erhobener Steuern. Grössere Gebäude, die Universität nicht ausgenommen, wurden als Kasernen und Lagerräume benutzt. Preussische Panegyriker preisen den Stand Wrocławs unter der neuen Herrschaft, Zahlen und Berichte Durchreisender stellen dies in Abrede, sie besagen, die Stadt sei schmutzig und vernachlässigt, der Zustand der Baudenkmäler „unwürdig".

Nach der Schlacht bei Jena (14. 10. 1806) wird Wrocław im Jahre 1807 nach kurzer Belagerung von den Truppen Napoleons eingenommen. Der französische Stab ordnet den Abbau der Befestigungsanlagen an, was auch eilfertig durchgeführt wurde. Heute ziehen sich entlang des Stadtgrabens Promenaden. Der hübsche plac Kościuszki befindet sich anstelle der ehemaligen Świdnicka-Bastei. Die Beseitigung der Stadtmauern erlaubte eine breite Bebauung der Vorstädte, die Säkularisation der Klöster bewirkte den Ausbau öffentlicher Gebäude (Bibliotheken, Schulen, Büroräume, Krankenhäuser).

An der wiedereröffneten, nunmehr weltlichen Universität, studiert eine ziemlich grosse Anzahl slawischer Studenten: Sorben, Tschechen, vor allem aber Polen. Diese Jugend wurde von dem bekannten tschechischen Naturforscher, Jan Purkynie, wohlwollend betreut. An der Universität lehrten ebenfalls polnische Professoren, u.a. Wojciech Cybulski, Władysław Nehring. Die Lage der polnischen Professoren wie auch der polnischen Studenten war im allgemeinen nicht beneidenswert. Die Polizeiaufsicht sparte seit 1848 nicht mit Schikanen. Die Regierung Bismarcks (seit 1862), der Sieg über Österreich (1866) und besonders die Niederlage Frankreichs (1870/71), bestärken die Preussen in ihrem Stolz, über allen Nationen zu stehen.

Bekannte und berühmte Polen aus der Epoche der Romantik, unter ihnen Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Wybicki, Fryderyk Chopin und Juliusz Słowacki besuchten Wrocław. Auch Wincenty Pol kam mit der 1842 in Betrieb genommenen Eisenbahn in die Stadt und beschreibt be-

geistert dieses neue Verkehrsmittel. Die Eisenbahn und später die mit französischem Gold unterstützten zahlreichen Banken heben gegen Ende des 19.Jh. die Wirtschaft der Stadt bedeutend. Die Bevölkerung wuchs von ca. 60 000 Einwohnern nach dem Napoleonischen Kriege bis auf 400 000 im Jahre 1900. Die Stadtausdehnung erweiterte sich — doch immer noch unzureichend — von ca. 5000 ha auf ca. 17 500 ha.

Zu einem bedeutenden Ereignis auf dem Gebiet der Architektur gehört der Bau der Markthalle auf dem plac Nankiera (1908), in Europa eine der ersten Konstruktionen mit parabolischen Eisenbetonbögen. Das zweite, nicht minder moderne Gebäude, ist die in ganz Europa bekannte Volkshalle 1913 in der Szczytnickie-Vorstadt.

In der Zwischenkriegszeit bessern sich die Wohnraumverhältnisse beträchtlich dank rationeller Stadtplanung und aufgelockerter Bebauung der Randgebiete u.a. Biskupin, Karłowice, Sępolno, Zalesie. Die Ausdehnung der „eleganten Architektur" richtet sich nach Süden, wo das Gelände trockener ist als im Norden. In diesem Zeitraum entstehen Verwaltungsgebäude, wie die Eisenbahn- und die Postdirektion, das Finanzamt, Warenhäuser, ein Konzertsaal, ein neues Theater, das Hauptgebäude der Technischen Hochschule, abgesehen von kleineren Gebäuden.

* * *

Der desperate und sinnlose Beschluss, die offene Stadt zur — „Festung Breslau" — zu erklären, musste teuer bezahlt werden. Diese Entscheidung verwandelte die blühende, schöne Stadt in einen rauchenden Trümmerhaufen und vermochte auch nicht den siegreichen Drang der Sowjet-Armee und der polnischen Volksarmee nach dem Westen aufzuhalten. Bereits im April 1945 war Wrocław eingekreist und am 6. Mai erfolgte die Kapitulation der Stadt.

Aus Arbeitslagern, aus der Gefangenschaft und aus den Ostgebieten kamen Polen und machten sich sogleich an die Arbeit. Im Herbst 1945 wurde die zerstörte Waggonfabrik PAFAWAG in Betrieb genommen; an der Technischen Hochschule und an der Universität wurde mit den Vorlesungen begonnen. Die Theatersaison war mit der Premiere der Oper „Halka" in dem eilig hergerichteten Gebäude eröffnet. In einem zur Hälfte ausgebombten Gebäude im Viertel Krzyki begann der Sender des Polnischen Rundfunks mit seiner Arbeit. Die eiligst gegründete Verwaltung für Aufbauarbeiten begann mit der Sicherstellung, Ausbesserung und Konservierung von Wohnhäusern, öffentlichen Gebäuden und Baudenkmälern, vor allem aber von Krankenhäusern und Schulen.

Tempo und Bilanz der auf diesem Gebiet geleisteten Arbeit ist aus den Zerstörungsverzeichnissen und fotografischen Dokumenten aus dem Jahre 1946 im Vergleich mit dem heutigen Bild der Stadt am besten ersichtbar. Bereits 1946 zählte Wrocław 200 000 Einwohner und es gelang wichtigere Industriebetriebe, die der Herstellung von Werkzeugmaschinen, Wasseruhren, Pumpen, Kunstfasern dienen, in Betrieb zu setzen. Noch lange Zeit kostete die Enttrümmerung gewaltigen Kräfteaufwand, der Schutt erreichte teilweise die Höhe eines Stockwerkes. Höchste Anerkennung ist der aufopfernden Arbeit der Studenten zu zollen, die ohne jegliche Vergütung Trümmer und Blindgänger aus den Hochschulgebäuden entfernten, wodurch sich die Anzahl der Lehrstühle und Institute schnell vergrösserte. Trotz dieses Kraftaufwandes und ziemlich schwerer Lebensbedingungen füllten sich die Vorlesungssäle und Labors mit wissbegierigen Studenten.

1948 fand in Wrocław unter Teilnahme hervorragender Wissenschaftler und Künstler aus aller Welt ein Intellektuellenkongress statt. Anlässlich des Kongresses wurde damals die Ausstellung der polnischen West- und Nordgebiete eröffnet, die die Ergebnisse der anstrengenden Pionierarbeit veranschaulichte. Damals auch wurde das grosse Warenhaus PDT (der Bau war völlig ausgebrannt) dem Gebrauch übergeben.

* * *

Gegenwärtig legt die Stadtobrigkeit den grössten Nachdruck auf den Wohnungsbau. Das al-

te Zentrum wurde unter annähernder Einhaltung der ehemaligen Anordnung wieder aufgebaut. Aus hygienischen Gründen beseitigte man die im Laufe der Jahrhunderte angebauten Hinterhäuser und erreichte auf diese Weise lichte und luftige Wohnungen, allerdings auf Kosten der früheren Nutzfläche. Dafür entstehen seit zehn Jahren in den Randgebieten Hochhäuser, moderne Bauten mit kleinen, zweckmässigen Wohnungen. Dank bedeutender Mechanisierung der Bauarbeiten, entstehen neue Gebäude vor allem in Skelettkonstruktion, deren Felder durch Wände aus grossen Fertigplatten ausgefüllt werden. Auch Deckenelemente stellt man aus fertigen Eisenbetonteilen her. Die Wohnungen werden durch Wärmekraftwerke zentral beheizt. Besonders effektvoll gestalten sich die im Süden gelegenen Wohnsiedlungen: Krzyki ist für 65 000 und Gajowice für 35 000 Einwohner vorgesehen. Auf dem freien Gelände zwischen den Hochhäusern entstehen ausgedehnte Grünflächen, die für Kinderspielplätze und als Erholungsstätte für Erwachsene vorgesehen sind. Die im Grün verstreut liegenden niederen Gebäude beherbergen Schulen, Kindergärten und -krippen.

Ein Drittel der Bevölkerung Wrocławs bilden Jugendliche, für die die alten Schulgebäude ausgebessert und modernisiert wurden; es entstanden ausserdem 35 neue Schulen aus Stahl, Beton und Glas. An acht Hochschulen lernen 20 000 Studenten (Universität, Technische Hochschule, Medizinische Akademie, Landwirtschaftliche Hochschule, Hochschule für Musik, Kunsthochschule, Hochschule für Ökonomie, Hochschule für Körperkultur). Die Lehranstalten wurden stark erweitert, insbesondere die Technische und die Landwirtschaftliche Hochschule, deren Architektur sich durch neue Elemente in Konstruktion und Form auszeichnet. Die Studentenheime liegen in der Nähe des plac Grunwaldzki. Hier verdient das unlängst fertiggestellte Studentinnenheim mit 1 200 Plätzen besondere Beachtung.

Die Industrie mit ihrer hundertjährigen Tradition wurde zu nie dagewesenen Ausmassen erweitert. Die schon erwähnte Waggonfabrik, welche 1946 mit bescheidenen Tendern ihre Produktion begann, beliefert heute das In- und Ausland mit Spezialtransportwaggons, Luxuswagen und Elektrotriebwagen. Die DOLMEL- und FADROMA-Werke produzieren Maschinen verschiedener Bestimmung, einschliesslich Kräne und Strassenbauwalzen, die im Ausland grossen Absatz finden. Die HUTMEN-Werke raffinieren Buntmetalle. Die Produktion von synthetischen Fasern und Superphosphaten steigt beständig. Farben und Lacke aus Wrocław sind sehr gefragt; übrigens sind die wiederaufgebauten Fassaden der Häuser in der Altstadt mit einheimischen Farbemulsionen bedeckt. Einen guten Ruf errangen die ELWRO-Werke, die ausser Rundfunk- und Fernseheinzelteilen, Rechenmaschinen vom Typ „Odra 1003" herstellen.

Wissenschaft und Kunst werden sorgfältig gepflegt, rege Zentren stellen u.a. dar: die Wissenschaftliche Gesellschaft, das Nationale Ossoliński-Institut, der Kunsthistorische Verein, die Gesellschaft der Liebhaber der Stadt Wrocław. Humanistische Forschungen sind eng mit dem Ossolineum-Institut verbunden, dessen Verlag ausser Arbeiten schlesischer Thematik, bedeutende Publikationen der Polnischen Akademie der Wissenschaften veröffentlicht. Im November 1967 feierte das „Ossolineum" sein hundertfünfzigjähriges Jubiläum. In Anerkennung der grossen Verdienste an der Kultur des polnischen Volkes, wurde dem Institut durch den Staatsrat das Banner der Arbeit I. Klasse verliehen. Mathematik, Elektronik, Chemie, Herzchirurgie und Immunologie (Ludwik-Hirszfeld-Institut) haben Weltniveau.

Regen Besucherzuspruch haben Museen, u.a. das Schlesische, das Archäologische, das Historische der Stadt Wrocław zu verzeichnen. Besondere Aufmerksamkeit verdienen drei Museen mit spezifischen Sammlungen: Architektur, Medaillenkunst und Postwesen. Die Philharmonie, bislang auf die Gastfreundlichkeit der Technischen Hochschule, der Universität, des Polnischen Rundfunks und der St. Elisabethkirche („Vratislavia cantans") angewiesen, erhält demnächst ein eigenes Gebäude in der ulica Świerczewskiego. Acht Theater: Polski, Kameralny, Słowackiego, „Rozmaitości", Pantomima, die

Oper, die Operette, das Jüdische Theater spielen stets vor vollen Häusern.

Sportliebhabern steht der riesige Komplex des Olympia-Stadions mit seinem Schwimmbad, abgesehen von einigen kleineren Sportstätten und Badeanstalten, zur Verfügung. Vier grosse Parkanlagen, voran der Szczytnicki-Park, dessen Rhododendron- und Azaleenreservat im Frühjahr eine Attraktion ist, schenken Erholungsuchenden Entspannung. Recht interessant, gern besucht und vorzüglich gepflegt sind der Botanische Garten der Universität und der Zoo.

Spazierfahrten auf der Oder mit Passagiermotorschiffen und auch die von PTTK und Orbis organisierten Busfahrten nach Kurorten, interessanten Ortschaften, Wander- und Skigeländen finden besonders bei der Jugend von Wrocław stets starken Zuspruch.

* * *

Trotz all dieser wahrhaft grossen Leistungen, die hier nur als Skizze wiedergegeben werden können, ist die eine halbe Million zählende Einwohnerschaft der schlesischen Hauptstadt der Meinung, immer noch nicht fertig zu sein, und mit Freude und kaum verborgenem Stolz wird jede neue Schule, jede neue Fabrik, ja, jeder neue Wohnblock, begrüsst.

Die „Tage von Wrocław" bilden die jährliche Bilanz der Leistungen, geben Stoff zu endlosen Diskussionen und sind Ausgangspunkt kühner Horoskope für die Zukunft.

Übersetzt von *Urszula Iwanków*

В Р О Ц Л А В

Если бы несколько столетий тому назад кто-нибудь посмотрел на Вроцлав с высоты птичьего полета, то взору его открылся бы широкий вид на леса, заросшие кустарником болота и текущие среди них спокойные и ленивые воды реки Одры. В те времена Одра была полноводнее, чем теперь, и имела больше рукавов, часто и капризно менявших свои русла.

В древности люди придавали огромное значение защищенности своего жилья, а это зависело от особенностей местности. На месте нынешнего Вроцлава река делилась на несколько рукавов, что облегчало защиту во время нападения врагов, а в мирное время — переправу, поскольку легче переправиться через несколько узких рукавов, чем через одну широкую реку. Кроме того, место это лежало на важном пути с юга на север, поэтому нет ничего удивительного, что здесь уже в глубокой древности стали селиться люди. Следует добавить, что здесь же проходил еще один важный торговый путь — из древней Руси через Краков на запад.

Оба торговых пути перекрещивались недалеко от того места, где теперь находится во Вроцлаве площадь Новый-Тарг.

Переправа через три рукава Одры вела через западную оконечность острова, получившего впоследствии название „Тумского". Во второй половине X века на этом острове возник укрепленный „град" — детинец, к которому с восточной стороны, полукружием, примыкал посад, давший начало нынешнему Вроцлаву. И град, и посад были окружены земляным валом с деревянным частоколом поверху. (После 1945 года польские ученые во время раскопок обнаружили значительную часть сохранившихся укреплений явно славянского типа.).

На острове, который в то время омывался с востока не существующим теперь рукавом Одры, в 1000 году был построен деревянный собор, по всей вероятности на месте нынешнего, каменного. Стоял ли в западной части острова на месте упомянутого града каменный княжеский замок, не установлено. Известно, что на левом берегу, между рекой и нынешней Университетской улицей, находится узкий треугольный участок, долгое время носивший название „Княжеская курия", то есть княжеский двор. Многие ученые считают, что здесь, в конце XII века мог быть построен княжеский замок.

Из каких районов или поселений, кроме небольшого посада на острове, образовался город Вроцлав? На обоих берегах реки существовали поселения, названия которых до сих пор сохранились в наименованиях городских районов (Кузники, Рыбаки, Сокольники, Щепин, Щитники). Можно с уверенностью сказать, что основной торгово-ремесленный центр города находился в районе уже упомянутого Нового-Тарга. Раскопки, произведенные учеными Университета и Политехнического ин-

ститута, доказали, что эти места были заселены уже в раннем средневековье. Отсюда в сторону переправы вела нынешняя Пясковая (Песчаная) улица, проходившая у подножия града на север, по направлению к городу Познани. Вблизи центральной части города возвышался приходской костел св. Войцеха, перешедший позднее во владение монашеского ордена доминиканцев (1226 год), которые прибыли во Вроцлав из Кракова. С этого места город застраивался в западном направлении.

Следует еще сказать несколько слов об острове Тумском. В восточной части острова и сегодня можно видеть мощные стены готического собора (остатки романского храма, стоявшего некогда на этом месте, скрыты под полом пресвитерия собора); налево от него стоит костел св. Идия (1220 год), а направо — епископское подворье и дворец, романские стены которого закрыты позднейшей кладкой, сохранившейся до наших дней. В центре острова возвышается двухъярусный костел св. Креста с башней увенчанной высоким шпилем.

На юго-запад от острова Тумского находится остров Пясковый, отданный в свое время русской княжной Марией, женой Петра Влоста, монахам ордена августинцев, прибывшим во Вроцлав из Франции. Здесь, за счет пожертвований Марии и ее сына Свентослава построены монастырь и костел (около 1200 года), от которого сохранился тимпан с дарственной надписью, встроенный в стену готического костела (возведен около 1340 года). Трехлотковые своды боковых нефов этого костела — особенность, характерная для Силезии и района Кракова. Монастырь был неоднократно реконструирован, и при последней реконструкции ему придана барочная форма, сохранившаяся до сих пор. Ныне в монастыре размещена часть университетской библиотеки.

Время основания города точно не установлено. В 1241 или 1242 году были только подтверждены городские права поселения, существовавшего значительно раньше, так как нам известно, что уже в 1226 году здесь находился приход костела св. Марии Магдалины, стоявшего вблизи Рынка. В то время уже наметились основные улицы и центральная площадь — Рынок. В сохранившихся документах можно встретить неясные упоминания о строительстве вокруг города валов и частоколов во времена Генрика Бородатого (до 1238 года), которые вскоре после этого были заменены каменными стенами со многими башнями. Эти укрепления были возведены приблизительно вдоль нынешних улиц: Краиньского, Яницкого, Слодовой, Казимежа Велижого и Новый Свят. В город вели семь ворот: Пясковые, Олавские, Свидницкие, Русские, Миколаевские, Оджанские и Замковые (ныне часть университетского здания).

* * *

В 1329 году городские власти Вроцлава выкупили у князя так называемое „войтовство" („войт" — староста), и с этого дня, можно считать, началось автономное существование города. Но это были одновременно и последние годы вхождения Силезии в состав Польского государства. Во времена правления королей из династии Люксембургов, постепенно нараставшая прежде германизация города начинает стремительно прогрессировать. Карл IV призывал многочисленных представителей духовенства, дворян и мещан германского происхождения селиться во Вроцлаве и давал им всевозможные привилегии. В польских руках оставалось сельское хозяйство и часть ремесленных предприятий, торговля же почти полностью перешла в руки немецкого или онемеченного купечества. Транзитная торговля по пути с востока на запад приносила купцам и некоторым ремесленникам огромные прибыли, начался расцвет строительства, росло число предприятий меховщиков, золотых дел мастеров, развивалась торговля вином. В это время во Вроцлаве построено много каменных домов и костелов. Город Вроцлав получил право чеканить золотую монету.

Диктаторская власть Городского совета стала в XIV веке причиной многих восстаний и бунтов населения (1390, 1406, 1418 годы), а с начала XV века городские власти и даже духовенство повели борьбу с польским населе-

нием, разжигая национальную вражду. Одновременно, в результате падения Византийской империи и занятия Константинополя турками (1453 год), изменилась благоприятная прежде торговая конъюнктура. Иссяк источник огромных доходов, которые приносила городу торговля с востоком. Все же, несмотря на кризис в торговле, в городе продолжалось строительство: построено крупное зернохранилище (потом переоборудованное под арсенал), закончилась постройка городской ратуши, начатая в 1299 году.

Стиль ренессанса проникал в строительство Вроцлава по многим путям: из Италии при посредстве Чехии, из Кракова, позже из Нидерландов через Гданьск. К числу великолепных ренессансных объектов, построенных во Вроцлаве, можно отнести: портал ризницы в кафедральном соборе (1517 год), дом „Под золотой короной" (Рынок, 29 — ныне не существует), дом Рыбиша (1531 год — ул. „Офяр Освенцимских", 1), надгробие епископа Яна Тужо, подписывавшегося „Полонус".

В 1526 году Вроцлав перешел во владение Габсбургов. Многолюдный к тому времени город вынужден был расширить свои укрепления. Был построен новый пояс крепостных стен вдоль сохранившегося до наших дней крепостного рва (ныне улица Подвалье). На участке княжеской курии был возведен императорский дворец, причем во время его строительства были использованы фундаменты старого княжеского замка.

Тридцатилетняя война (1618—1648 годы) нанесла городу значительный ущерб и подорвала благосостояние его жителей, и только на протяжении второй половины XVII века город постепенно возрождается. В это время во Вроцлаве ощущается большой культурный подъем, развивается литературная и музыкальная жизнь, организуется первый театр (1677 год). Нетрудно заметить значительное развитие к этому времени барочной архитектуры. После тридцатилетней войны ослабло недоброжелательное отношение протестантского патрициата к „итальянским новинкам". В стиле барокко построено несколько дворцов, многие купеческие дома украшались барочными фасадами. Значительное оживление в живописи совпало с пребыванием во Вроцлаве известного художника Михаила Вильмана; позднее во Вроцлаве работал художник-иллюзионист Кшиштоф Тауш. В 1689 году, преодолевая недоброжелательное отношение населения, во Вроцлаве обосновались иезуиты, которых поддерживал и поощрял венский двор. Предоставленный им императорский дворец они переоборудовали в Университет.

В деле развития культуры большие заслуги принадлежат печатнику Яну Якубу Корну (1732 год) и его наследникам. Из книгопечатни Корнов было выпущено много книг на польском языке.

* * *

Относительное благосостояние жителей города и развитие в нем культурной жизни было прервано нападением Фридриха Второго на Силезию в 1740 году. Силезские войны, длившиеся с перерывами вплоть до 1763 года, не только разорили край, вошедший в состав Прусского королевства, но и сильно подорвали развитие города Вроцлава. Прусское правительство считало Силезию районом, призванным поставлять солдат, рабочую силу, продовольствие и быть источником поступления разнообразнейших, тщательно взимаемых налогов. Крупные здания в городе, не исключая Университета, были заняты под казармы и склады. Прусские панегиристы пишут о якобы прекрасном состоянии города под властью прусского короля. Этому противоречат однако цифры и свидетельства путешественников, которые отмечают, что город грязен и запущен, а состояние архитектурных памятников — „негодное".

Наполеон, выиграв битву под Иеной (14. X. 1806 года), после короткой осады взял город в январе 1807 года. Французское командование распорядилось снести крепостные стены и срыть укрепления, что было поспешно исполнено. Благодаря этому Вроцлав получил прекрасные бульвары вдоль крепостного рва, сохранившиеся до наших дней, а также краси-

вую площадь на месте бывшего Свидницкого бастиона (ныне пл. Костюшки). Снос крепостных стен позволил расширить застройку городских предместий, а ликвидация монастырей позволила отдать на общественные нужды много хороших зданий, в которых были размещены библиотеки, школы, учреждения, больницы.

Прежний иезуитский Университет был преобразован в светский и широко открыл свои двери для студентов различных славянских национальностей: лужичан, чехов и, в основном, поляков. Славянская молодежь пользовалась особой благосклонностью известного чешского естествоиспытателя Яна Эвангелиста Пуркине. В Университете работали и многие профессоры поляки, например: Войцех Цыбульский, Владислав Неринг. Но тем не менее, судьбы польских профессоров и студентов Вроцлавского Университета оставляли желать лучшего. Начиная с 1848 года за ними была установлена полицейская слежка, приносившая им множество неприятностей. Правление Бисмарка (с 1862 года), победа над Австрией (1866 год) и в особенности победа над Францией (1870—1871 годы) породили у пруссаков шовинистические настроения и уверенность в своем мнимом превосходстве над другими народами.

Из числа известных и даже знаменитых поляков эпохи романтизма посетили Вроцлав в разное время: Юлиан Урсын Немцевич, Юзеф Выбицкий, Фридерик Шопен и Юлиуш Словацкий. Посетил Вроцлав и Винценты Поль, который приехал туда по новой железной дороге (пущена в 1842 году), и который с восхищением описал этот новый вид транспорта. Строительство железной дороги, организация многочисленных банков и промышленных предприятий, получивших значительные суммы за счет французской контрибуции, сильно оживили городское хозяйство Вроцлава, население которого с 60 000 жителей к концу наполеоновских войн увеличилось до 400 000 человек в 1900 году. Город расширился и территориально — приблизительно с 5 тысяч гектаров соответственно до 17,5 тысяч гектаров, причем площади этой все еще было мало.

В числе значительных построек следует упомянуть Торговые ряды на площади Нанкера (1908 год), при строительстве которых впервые были применены железобетонные параболические арки — в те времена новость в строительной технике. Второй, не менее современный и широко известный в Европе объект — это Народный Дом, возведенный в предместье Щитники (1913 год).

На протяжении междувоенных лет, благодаря целесообразному градостроительству и, в особенности, рассредоточенной застройке городских предместий: Бискупин, Карловице, Семпольно, Залесье и др., — значительно улучшилось жилищное положение. Застройка „элегантной архитектуры" сосредоточилась в то время в южных, сухих районах города. Тогда же построены многие административные здания: Дирекция железных дорог, Дирекция почт, Казначейство, и большое количество магазинов; строились и здания культурного назначения: концертный зал, новый театр, главный корпус Политехнического института и много других меньших объектов.

* * *

Фанатическое решение гитлеровского командования — до конца защищать открытый город, объявленный ими „Фестунг Бреслау", дорого обошлось Вроцлаву. В результате, красивый и цветущий город был превращен в груду дымящихся развалин, не остановив победоносного наступления Советской Армии и Народного Войска Польского, устремившихся на запад. Вроцлав был полностью окружен в апреле 1945 года, а 6 мая гитлеровский гарнизон капитулировал.

Из гитлеровских концентрационных лагерей, из плена, из восточных областей Польши в город потянулись новые жители, которые немедленно, закатав рукава, принялись за работу. Уже осенью 1945 года был пущен в ход вагоностроительный завод „ПАФАВАГ", в Университете и Политехническом институте началось чтение лекций. Той же осенью открылся оперный сезон. В наскоро отремонти-

рованном здании была поставлена „Галька" Монюшко. На предместье Кшики, в полуразрушенном здании, начала работу радиовещательная станция. Наскоро организованное Управление по восстановлению города стало ремонтировать жилые дома, общественные здания, памятники старины и прежде всего больницы, поликлиники и школы.

Всякий, кто сравнит карту разрушений и фотографии Вроцлава, сделанные в 1945—1946 годах, с нынешним состоянием города, сможет по достоинству оценить темпы восстановления и затраченные на это усилия. Уже в 1946 году во Вроцлаве насчитывалось около 200 000 человек населения. В том же году были пущены важнейшие фабрики и заводы: станкостроительный завод, фабрика водомерного инструмента, насосный завод, фабрика искусственного волокна, не считая других, меньших предприятий. Больших усилий и трудовых затрат потребовала расчистка города от завалов, которые во многих местах достигали уровня второго этажа. Нельзя в связи с этим не подчеркнуть героизм и самоотверженность студентов, которые в порядке общественной нагрузки, добровольно расчищали от завалов и мин учебные здания и прилегающую к ним территорию; благодаря их усилиям, день ото дня увеличивалось количество действующих кафедр и лабораторий. Несмотря на усталость после физической работы и тяжелые бытовые условия, студенты толпились в лекционных залах, аудиториях и лабораториях, жадно овладевали знаниями, которых были лишены на протяжении мрачных лет оккупации.

Во Вроцлаве в 1948 году состоялся Конгресс интеллектуалистов, в котором приняли участие выдающиеся ученые, писатели и художники мира. В честь Конгресса была организована Выставка Воссоединенных земель, показывающая результаты тяжелого, пионерского труда по восстановлению разрушений. По времени выставка совпала с открытием восстановленного крупнейшего в Польше универмага „ПДТ".

* * *

В настоящее время городские власти Вроцлава делают упор на жилищное строительство. Старинная центральная часть города восстановлена примерно в прежнем виде, но по санитарным соображениям при этом были снесены и расчищены все так называемые флигеля, загромождавшие внутренние дворы уличной застройки. Это пробило дорогу солнечным лучам в мрачные, средневековые жилища, хотя и несколько уменьшило плотность застройки и наличную жилую площадь. Но зато на близких и дальних периферии города уже в течение десяти лет идет строительство современных многоэтажных домов, с небольшими, но удобными и красивыми квартирами. Благодаря почти полной механизации строительных работ, новые дома строят каркасного типа с крупнопанельным заполнением стен. Из сборного железобетона возводят и перекрытия зданий. Дома отапливаются централизованно от ТЭЦ; жителям не приходится заботиться о топливе на зиму.

С градостроительной точки зрения представляет интерес застройка южных районов города: Кшики на 65 000 и Гайовице — на 35 000 жителей. Здесь строят высотные жилые здания, в пространстве между которыми разбивают сады и парки — место игр молодежи и отдыха пожилых. В зелени между домами размещены малоэтажные здания школ, детских садов и яслей.

Третья часть населения города Вроцлава — молодежь. Для нее во Вроцлаве восстановлены и модернизированы все прежние школьные здания и построено 35 новых — из стали, железобетона и стекла. В восьми высших учебных заведениях города обучается 20 000 студентов: Университет, Политехнический институт, Медицинская Академия, Высшее сельскохозяйственное училище, Высшая музыкальная школа, Высшая школа изобразительного искусства, Высшее экономическое училище, Высшая школа физической культуры.

Все упомянутые высшие учебные заведения значительно расширены. В частности, большой объем зданий построен для Политехнического института и Высшего сельскохозяйственного училища. Современные учебные зда-

ния отличаются прекрасной конструкцией и красивыми архитектурными формами. По соседству с Грюнвальдской площадью построены студенческие общежития, из которых особого внимания заслуживает новый „Дом студенток" на 1200 мест.

Небывалый размах получила промышленность города, располагающая традицией столетней давности. Упомянутый уже вагоностроительный завод „ПАФАВАГ", который в 1946 году начал выпускать скромные железнодорожные грузовые полувагоны, теперь дает польским железным дорогам и отправляет за границу специализированные грузовые, удобные пассажирские вагоны и электровозы. Заводы ДОЛЬМЕЛЬ и ФАДРОМА выпускают различного рода механизмы, станки и машины, в том числе краны и дорожные катки, пользующиеся большим спросом за рубежом. На заводе ГУТМЕН обогащаются руды и выплавляются цветные металлы. Непрерывно возрастает производство искусственного волокна и суперфосфата. Большим спросом внутри страны и за рубежом пользуются лаки и краски вроцлавского производства. Следует отметить, что фасады домов восстановленного Старого Города покрыты красочными эмульсиями местного производства. Однако самой большой известностью пользуется завод ЭЛЬВРО, который, кроме деталей радиоприемников и телевизоров, выпускает счетно-решающие машины „Одра 1003".

* * *

Во Вроцлаве работают многочисленные научные и культурные организации и учреждения: Вроцлавское научное общество, Национальный институт им. Оссолинских, Товарищество искусствоведов, Общество любителей Вроцлава и многие другие.

Научная деятельность в области гуманитарных наук сосредоточена в „Оссолинеум". В этом издательстве, наряду с книгами, посвященными Силезии, печатаются важнейшие научные труды Польской академии наук. В ноябре 1967 года институт „Оссолинеум" отмечал 150-летие своей деятельности. Государственный Совет Польской Народной Республики, признавая большие заслуги этого института для польской национальной культуры, наградил „Оссолинеум" орденом Знамени Труда I класса. На мировом уровне находятся работы вроцлавских математиков, электроников, химиков. Всемирным признанием пользуются достижения по кардиологии и иммунологии работников Института им. Людвика Гиршфельда. Вроцлавские музеи: Силезский, Археологический и Исторический города Вроцлава располагают богатыми коллекциями достопримечательностей. Особенно интересны три музея со специализированными коллекциями, то есть: Архитектурный, Медальерного искусства и Почты.

В недалеком будущем будет построено здание Вроцлавской филармонии на улице Свирчевского. Пока что филармонии приходится пользоваться гостеприимством Политехнического института, Университета, Польского радиовещания и костела св. Эльжбеты („Wratislavia cantans").

Во Вроцлаве с большим успехом дают спектакли восемь театров: Польский, Камеральный (Камерный), им. Словацкого, „Розмаитości" (Эстрадный), Еврейский, Опера, Оперетта и Театр Пантомимы.

* * *

Спортивная жизнь Вроцлава сосредоточена на Олимпийском Стадионе — крупном спортивном центре, в котором работает также плавательный бассейн. Кроме того во Вроцлаве существует много меньших спортивных объектов и бассейнов. Жители города отдыхают в четырех больших парках, включая крупнейший из них Щитницкий, известный как заповедник рододендронов и азалий, представляющих собой весьма интересное зрелище весной во время цветения. Не меньший интерес возбуждает прекрасный университетский ботанический сад как и зоологический, тоже весьма охотно посещаемый жителями Вроцлава.

Среди жителей Вроцлава, в особенности молодых, пользуются большой популярностью прогулки на моторных судах по Одре и экс-

курсии автокарами на ближайшие курорты, по туристским маршрутам и к местам лыжных катаний, организуемые Польским обществом краеведения и туризма, а также Бюро путешествий „Орбис".

* * *

Несмотря на все достижения, которые в нашем обзоре по необходимости перечислены только поверхностно, жители полумиллионной столицы Нижней Силезии считают, что дело восстановления города и его развития только лишь начато, что предстоит еще огромная работа, и с нескрываемой гордостью и радостью встречают окончание строительства каждой новой школы, каждого предприятия и даже — жилого дома.

Во время „Дней Вроцлава" жители города подводят годовой итог своих достижений, что дает пищу нескончаемым спорам и основу для дальнейшего смелого движения в будущее.

Перевод с польского *ШПАК Е. К.*

1. Pieczęć miasta Wrocławia z 1327 r.

2

2. Gród pierwotny. Prace wykopaliskowe (1958 r.)

3. Gród pierwotny i podgrodzie. Model

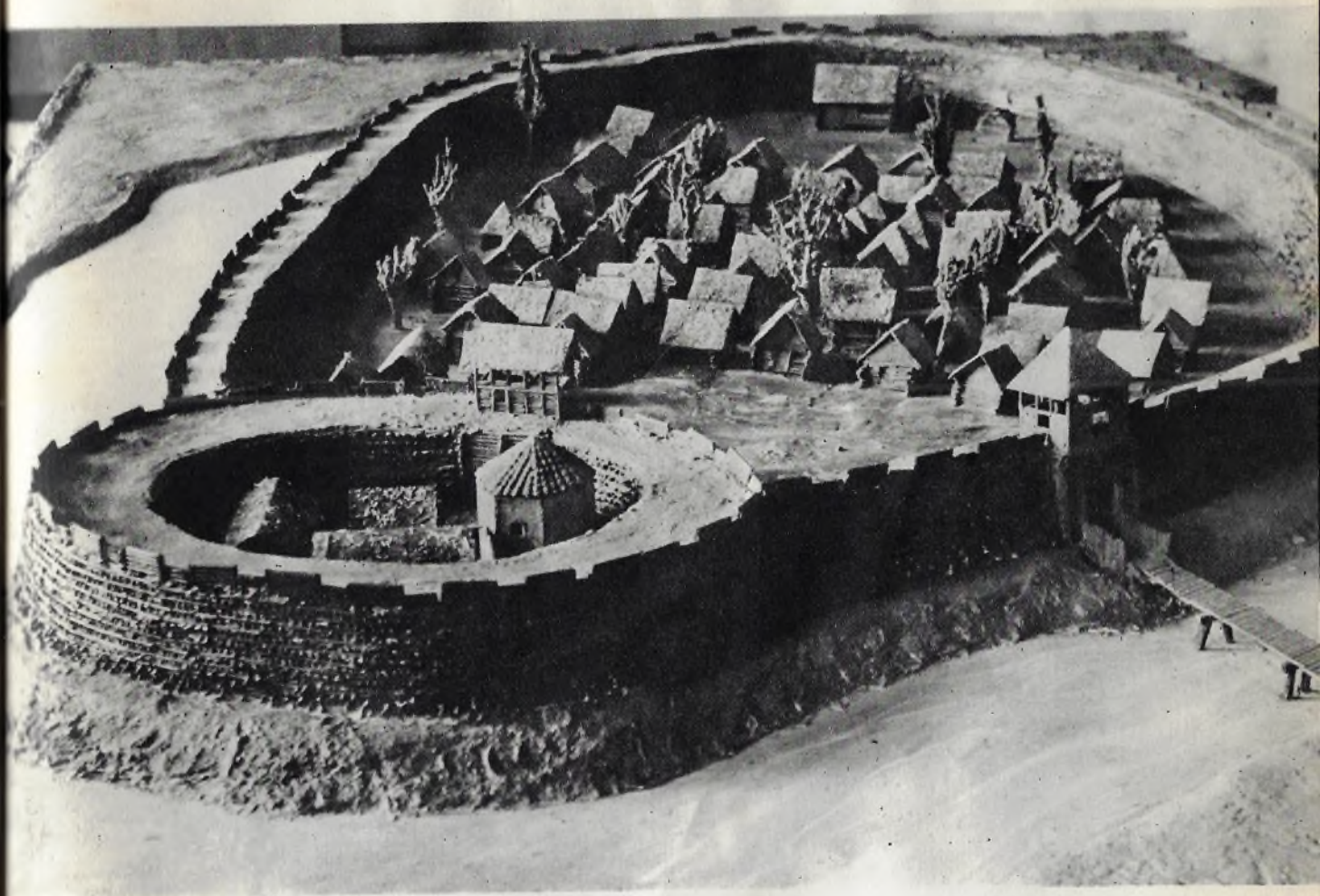

3

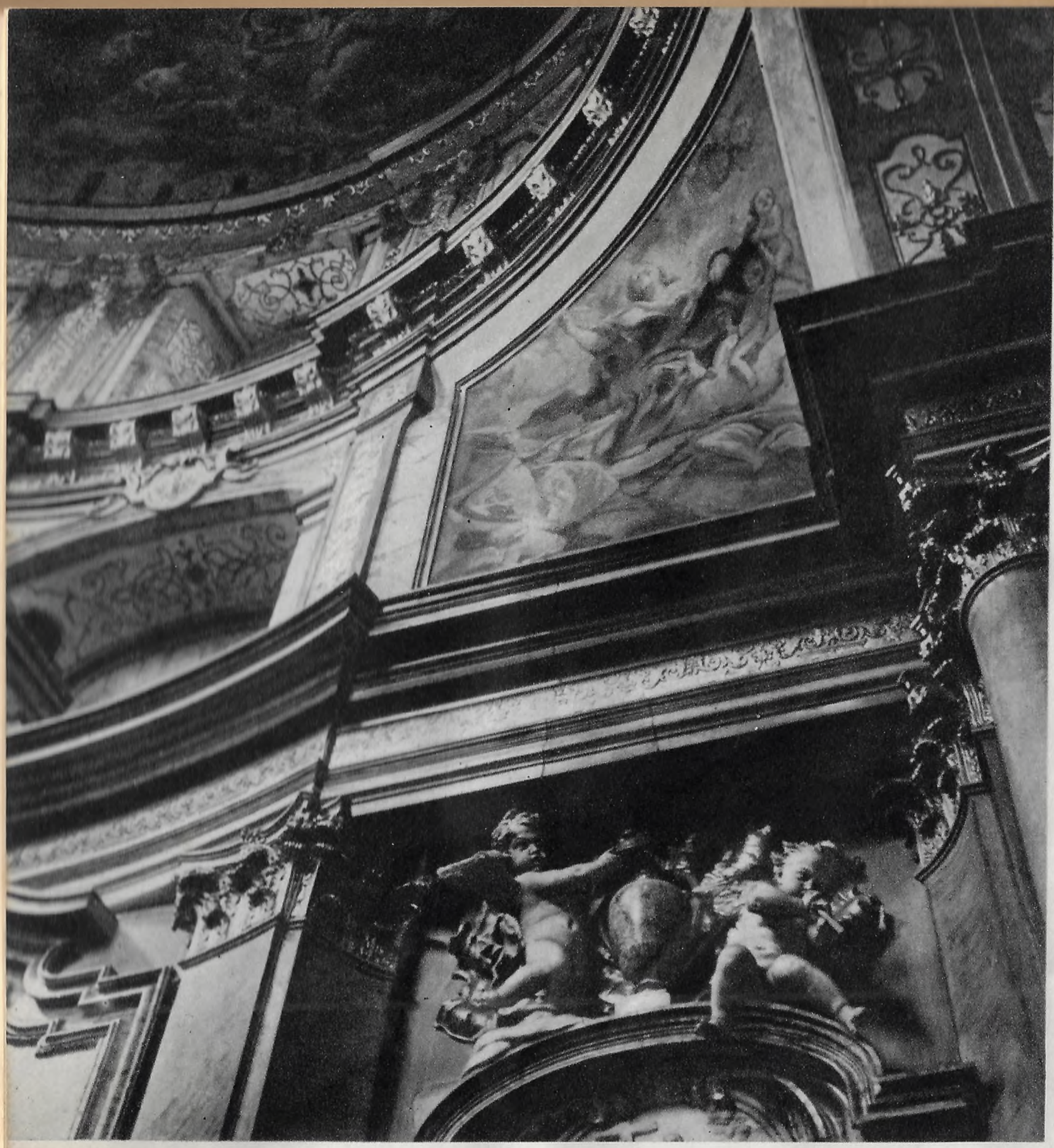

4. Katedra. Fragment wnętrza kaplicy Elektorskiej

5. Katedra. Widok od wschodu

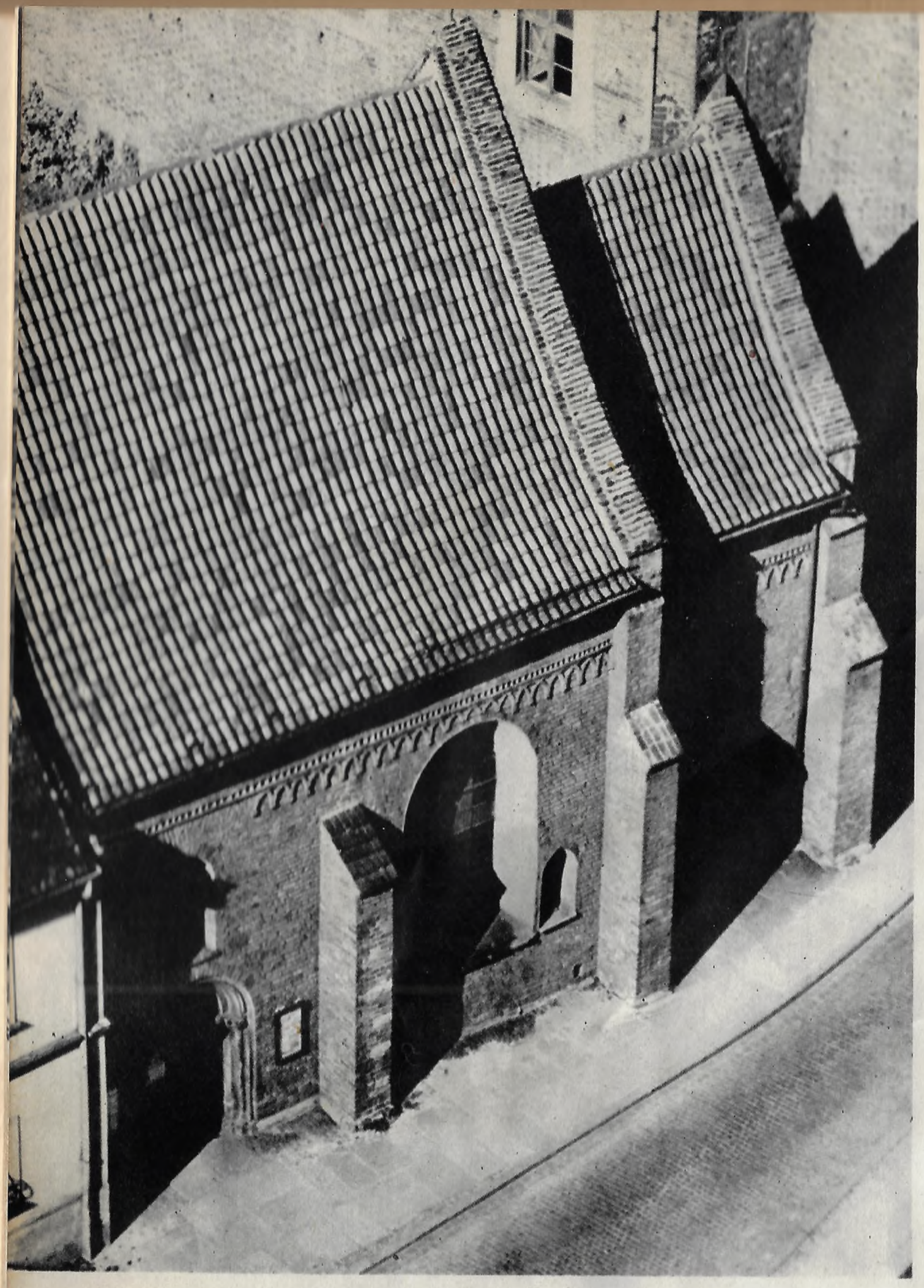

6. Kościółek Św. Idziego

7. Płyta nagrobna księcia Henryka IV Probusa (ok. 1300 r.)

8. Kościół Św. Krzyża. Widok od południa

9. Kościół NPMarii na Piasku. Wspornik sklepienia

10. Kościół NPMarii na Piasku. Fragment wnętrza

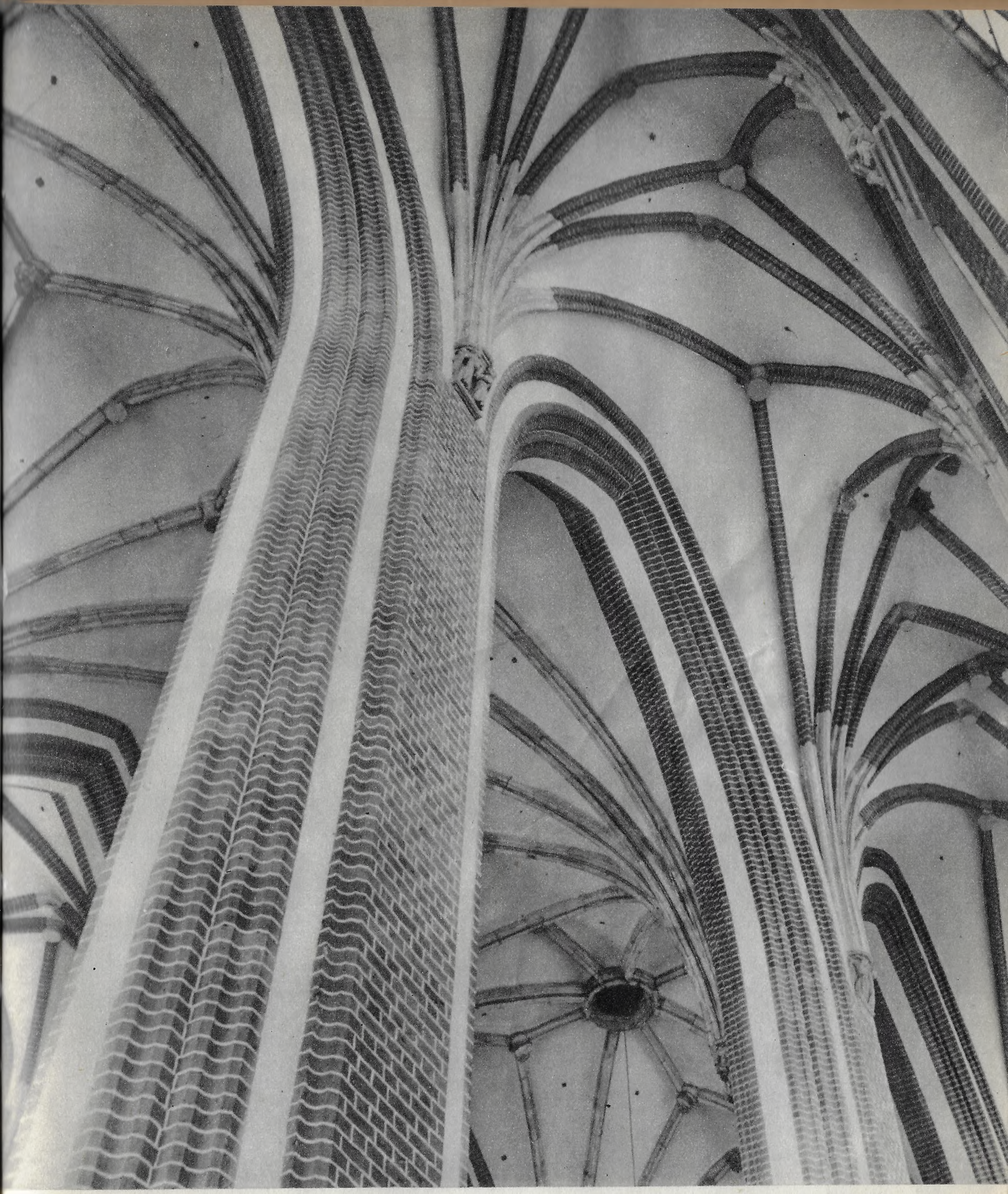

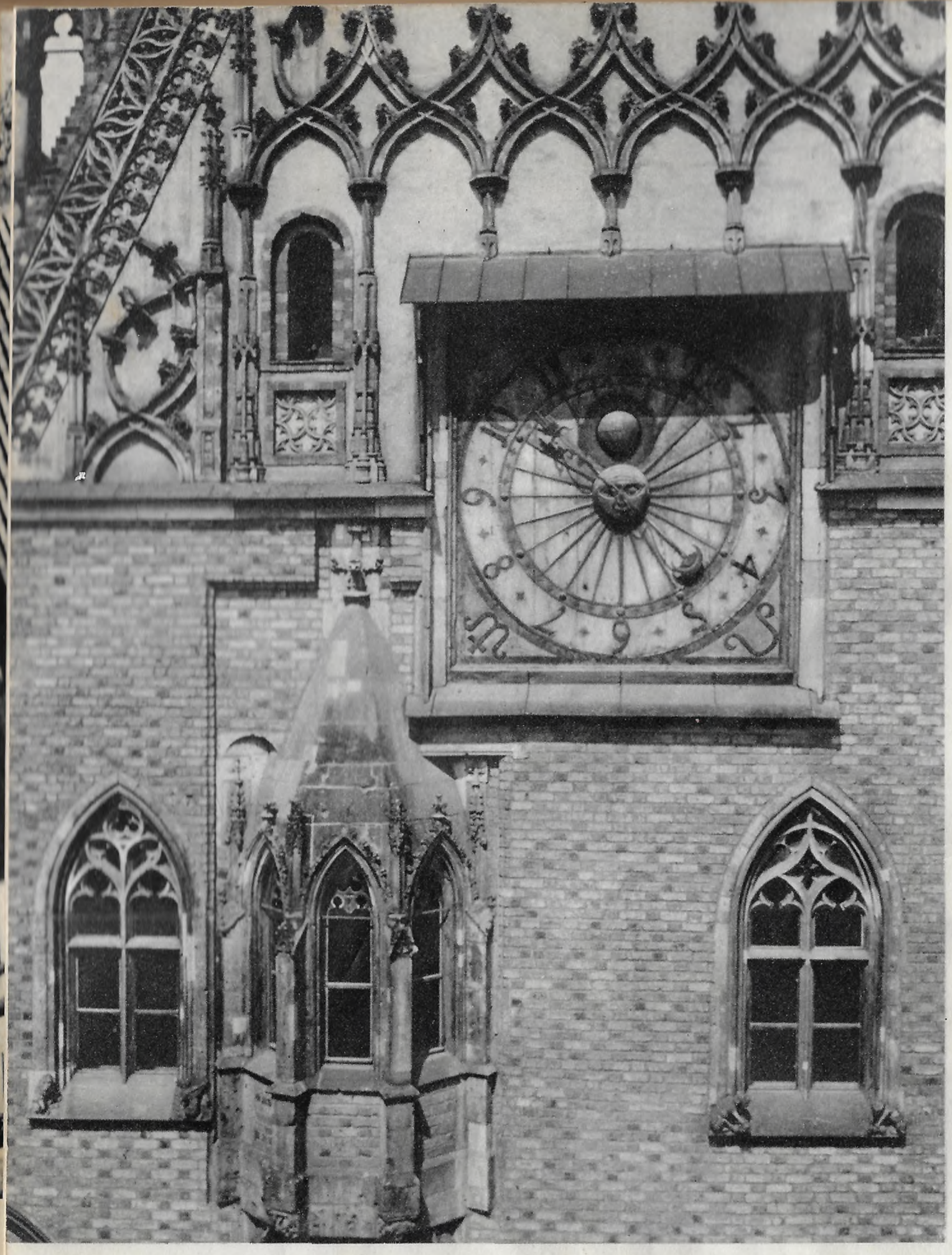

11. Ratusz. Fragment elewacji wschodniej

12. Ratusz. Widok od wschodu

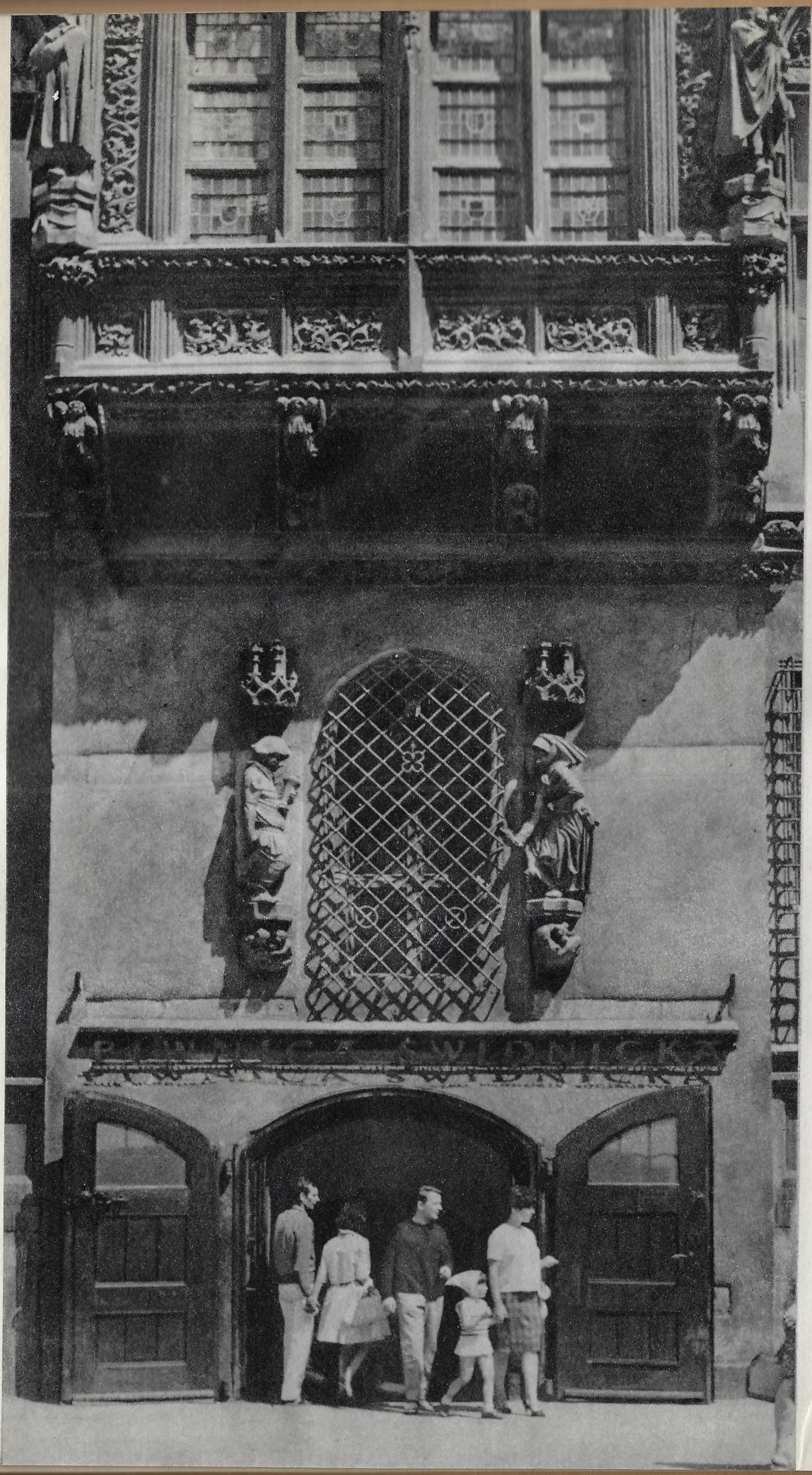
PATRICK SWIDRICK

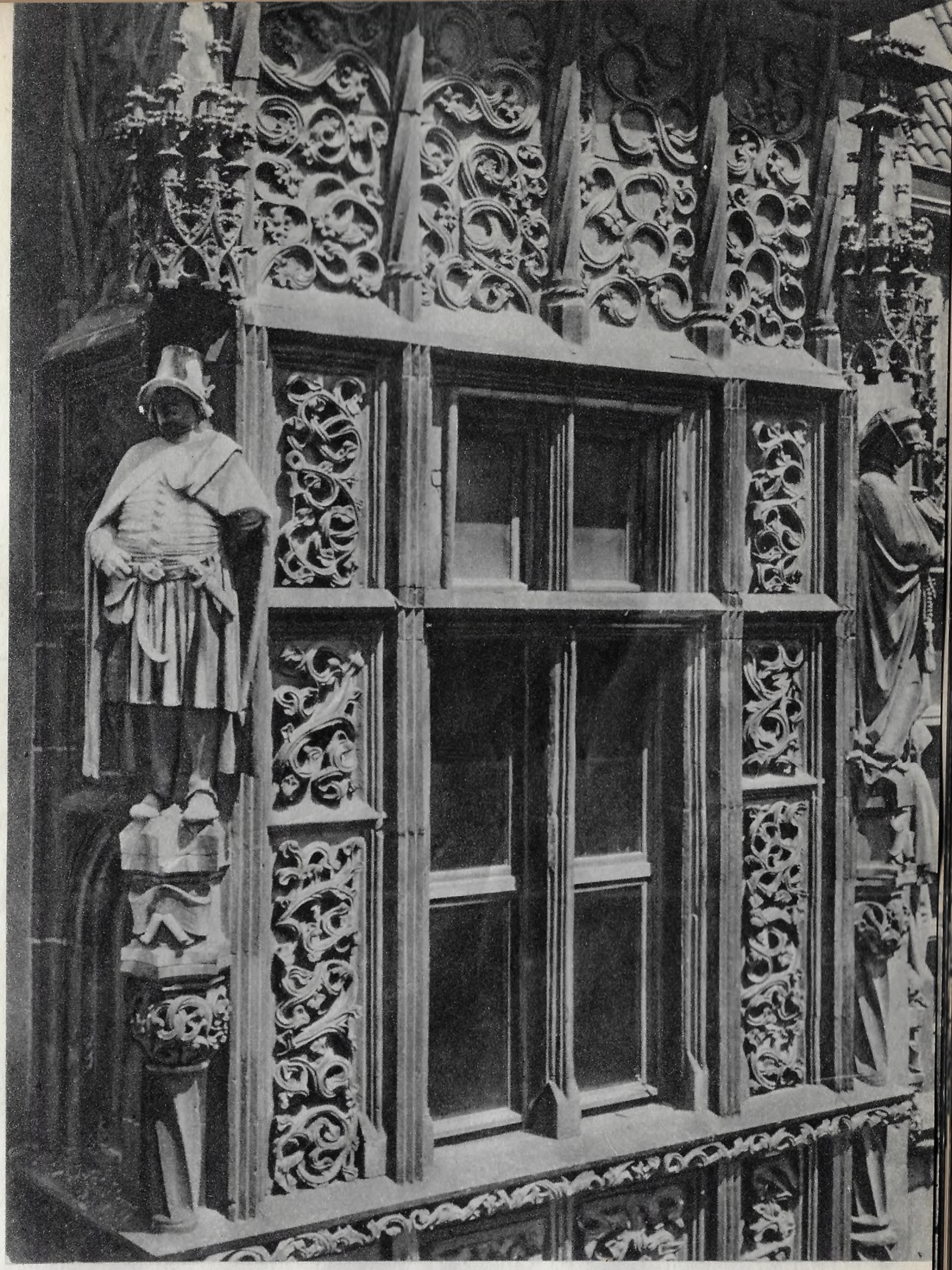

13. Ratusz. Wejście do Piwnicy Świdnickiej

14. Fragment elewacji południowej Ratusza

15. Wnętrze Piwnicy Świdnickiej

16. Ratusz. Fragment narożnika

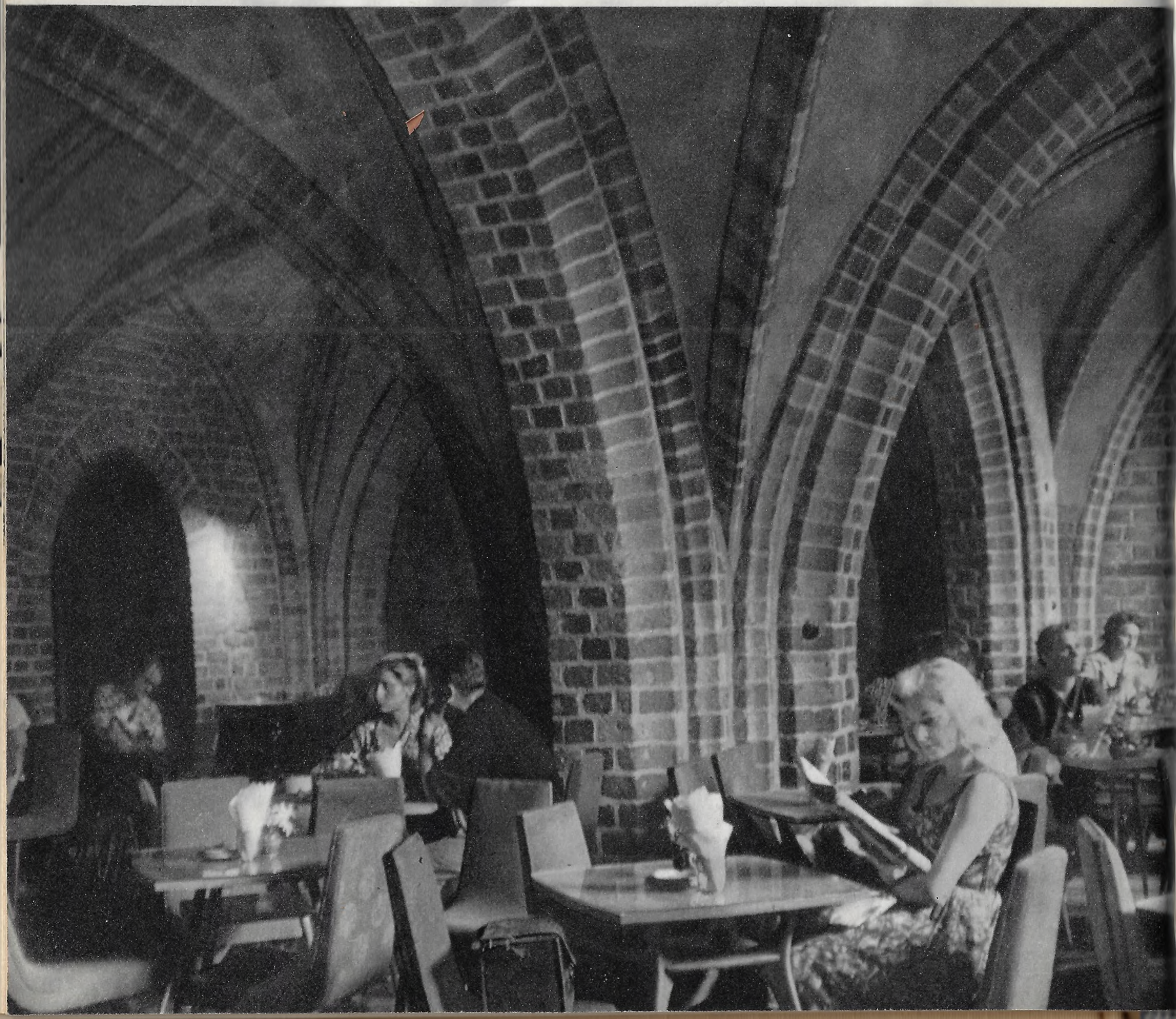

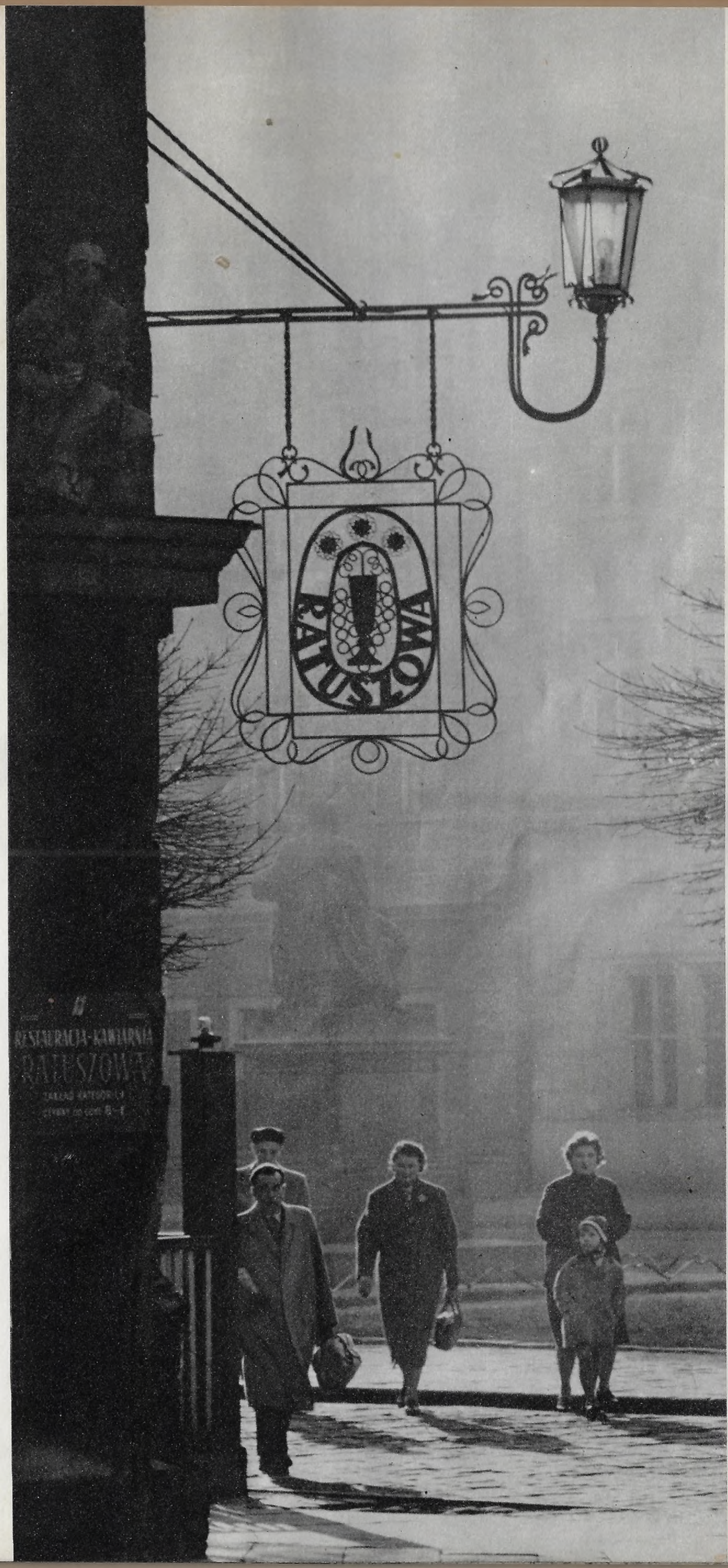
RATUSZOWA
RESTAURACJA-KAWIARNIA
RATUSZOWA

17. Ratusz. Południowa nawa I piętra

18. Ratusz. Sala Wójtowska

19. Rynek. Pierzeja południowa

20. Rynek. Pomnik Aleksandra Fredry, w głębi zachodnia część Ratusza

20

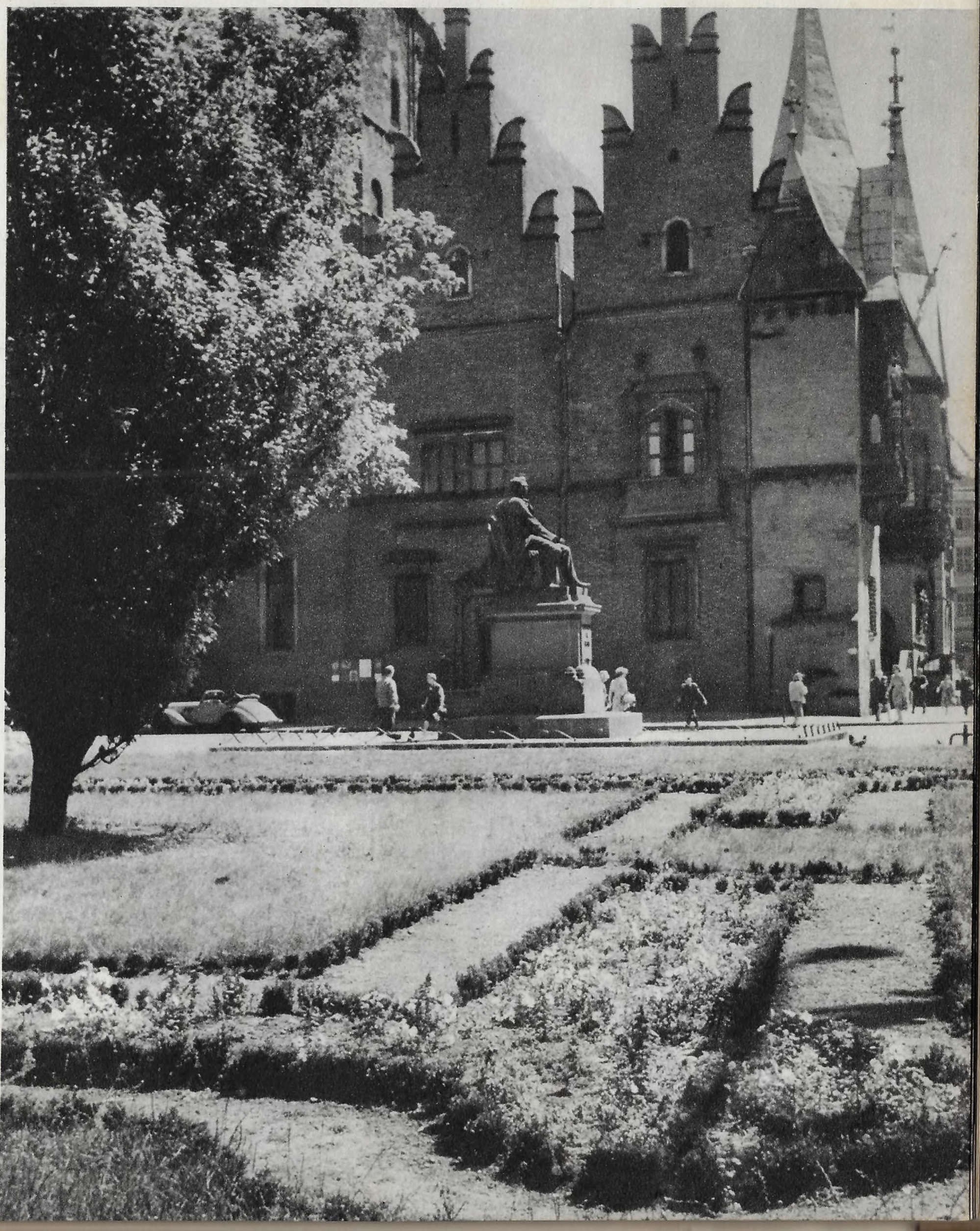

21

21. Rynek. Dom nr 29 pod „Złotą Koroną", przebudowany po 1945 r.

22. Rynek. Dom nr 18 z XVI w., wystrój elewacji z lat ok. 1700

23. Rynek, w głębi kościół Św. Elżbiety

24. Rynek. Pierzeja zachodnia

25. Rynek. Dom nr 2 pod „Gryfami" i domki „Jaś i Małgosia"

26. Rynek. Fragment widoku z wieży kościoła Św. Elżbiety

27. Plac Solny. Pierzeja zachodnia

28. Uniwersytet. Widok z dachu, po prawej Dom Nauki im. Steffensa

29. „Szermierz" przed gmachem Uniwersytetu

30. Uniwersytet. Elewacja północna

31. Uniwersytet. Westibul I piętra

32. Uniwersytet. Wnętrze Auli Leopoldina

31

32

33. Gmach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

34. Z okazji 150-lecia działalności Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. zastępca przewodniczącego Rady Państwa prof. St. Kulczyński przekazuje dyr. Wydawnictwa dr M. Sewerskiemu i dyr. Biblioteki dr F. Pajączkowskiemu Order Sztandaru Pracy I klasy

35. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Rękopis „Pana Tadeusza"

34

35

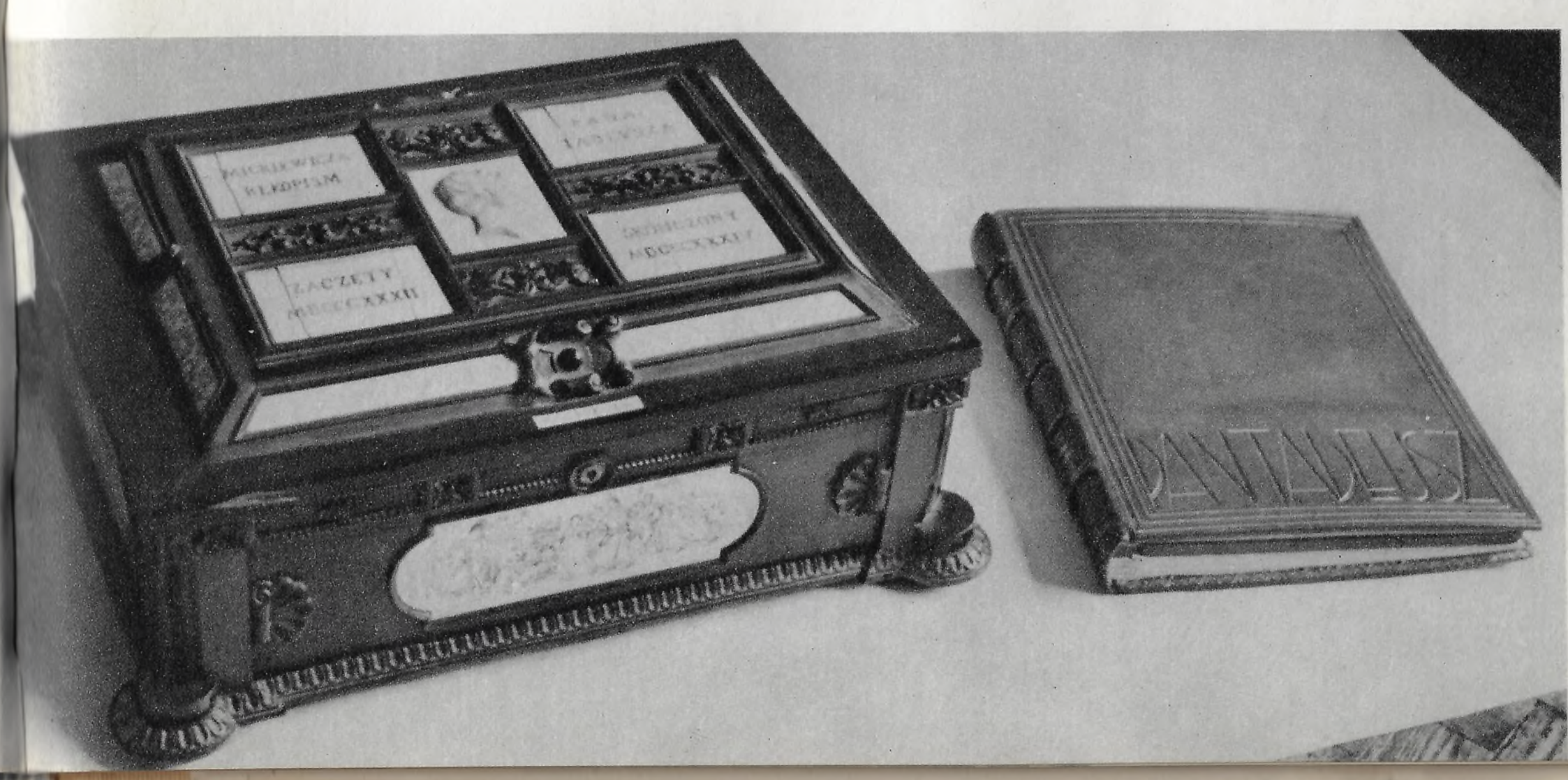

36. Opera Państwowa. Widownia od strony sceny

37. Gmach Opery Państwowej

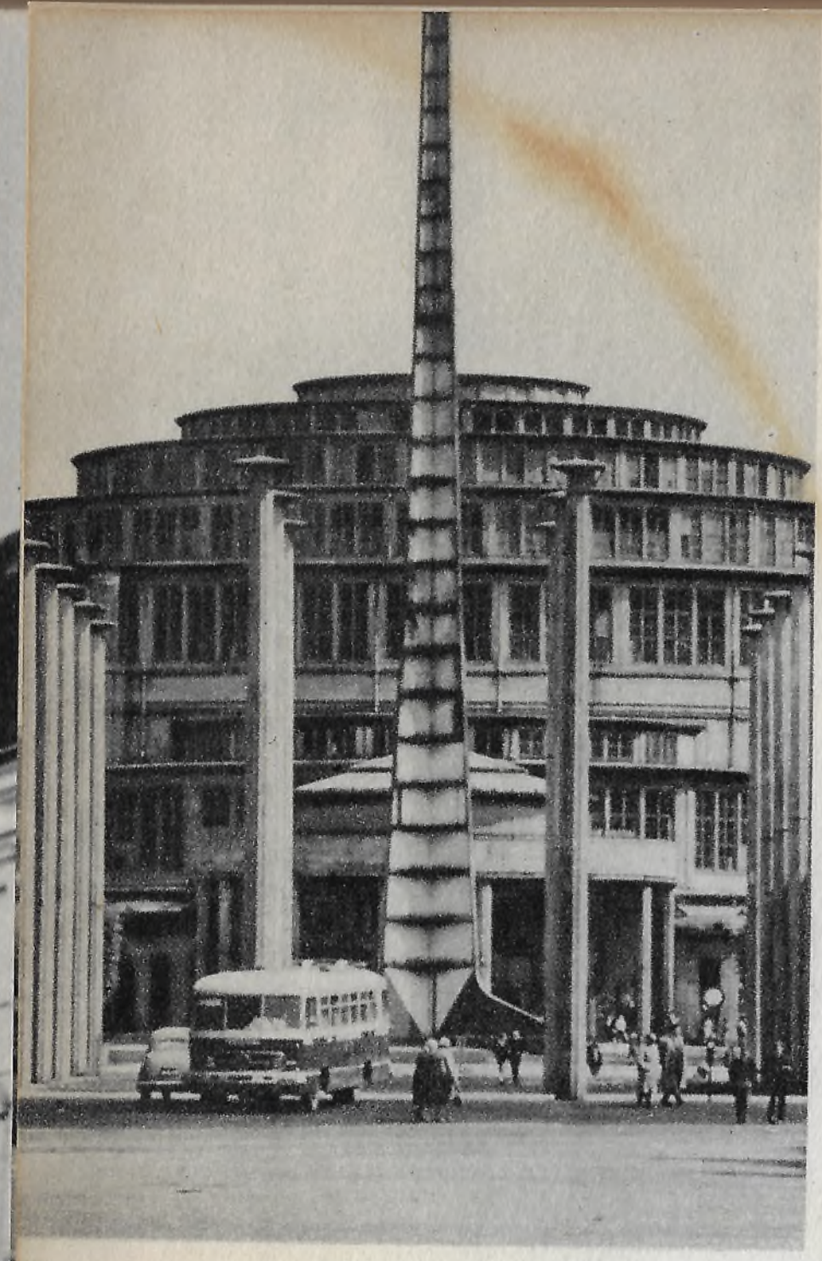

38. Tereny Wystawowe. Hala Ludowa z iglicą pozostałą z Wystawy Ziem Odzyskanych w 1948 r.

39. Wnętrze Hali Ludowej

40. Tereny Wystawowe, po prawej Wytwórnia Filmów Fabularnych

41

41. Plac Kościuszki

42. Gmach Wojewódzkiej Rady Narodowej

42

43. Powszechny Dom Towarowy

44. Fragment podcieni w Kościuszkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej

45. Kawiarnia przy placu Kościuszki

46. Plac Nowy Targ. Pierzeja wschodnia

47. Ulica Świdnicka, w głębi Rynek

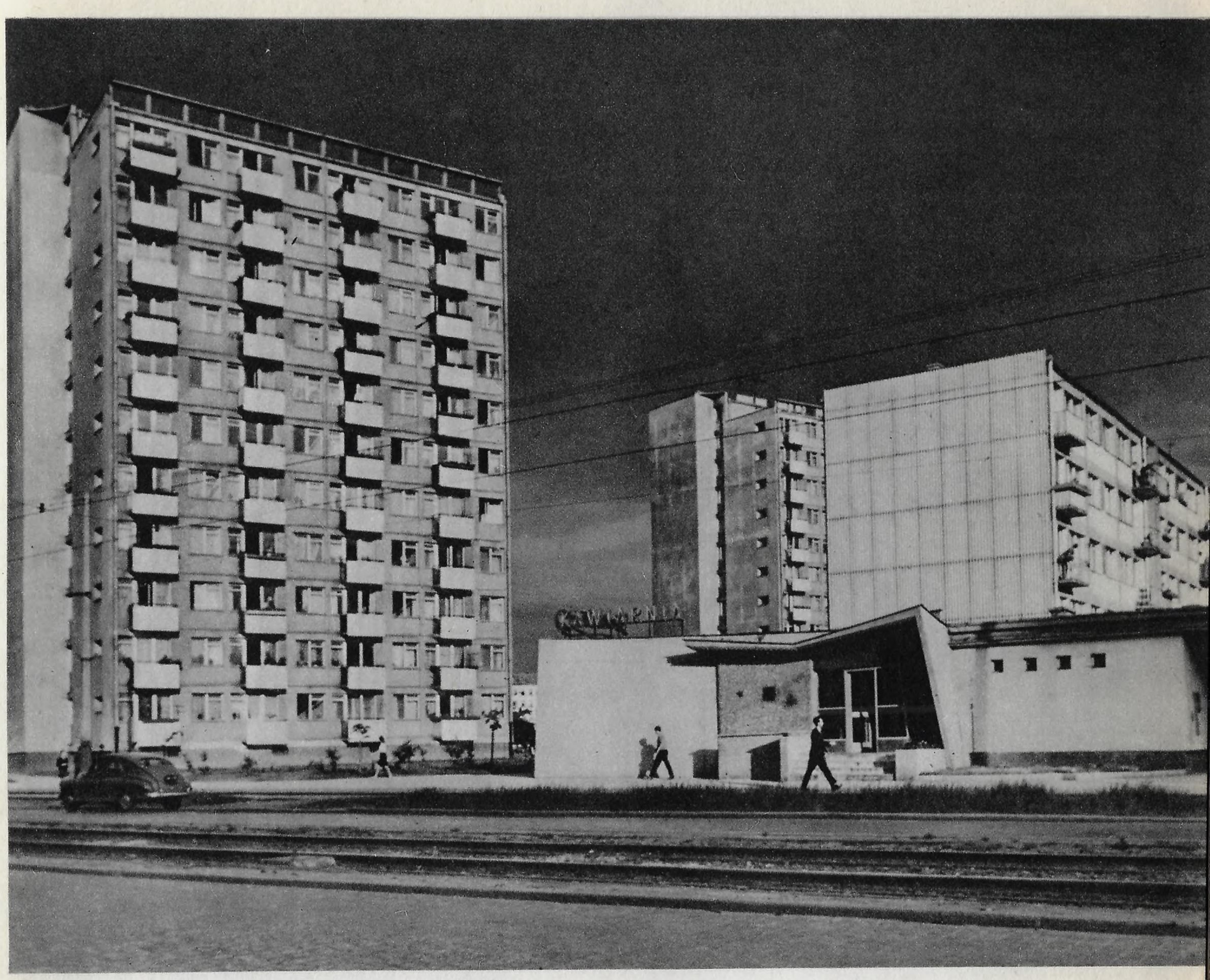

48. Dzielnica Krzyki. Punktowce wśród zieleni

49. Ulica Grabiszyńska. Fragment

50

51

50. Szkoła Tysiąclecia przy ulicy Podwale

51. Nowoczesny zespół szkolny w dzielnicy Gajowice

52. Ulica Kościuszki, w głębi „Trzonolinowiec"

53. Plac Grunwaldzki. Fragment elewacji domu pracowników nauki

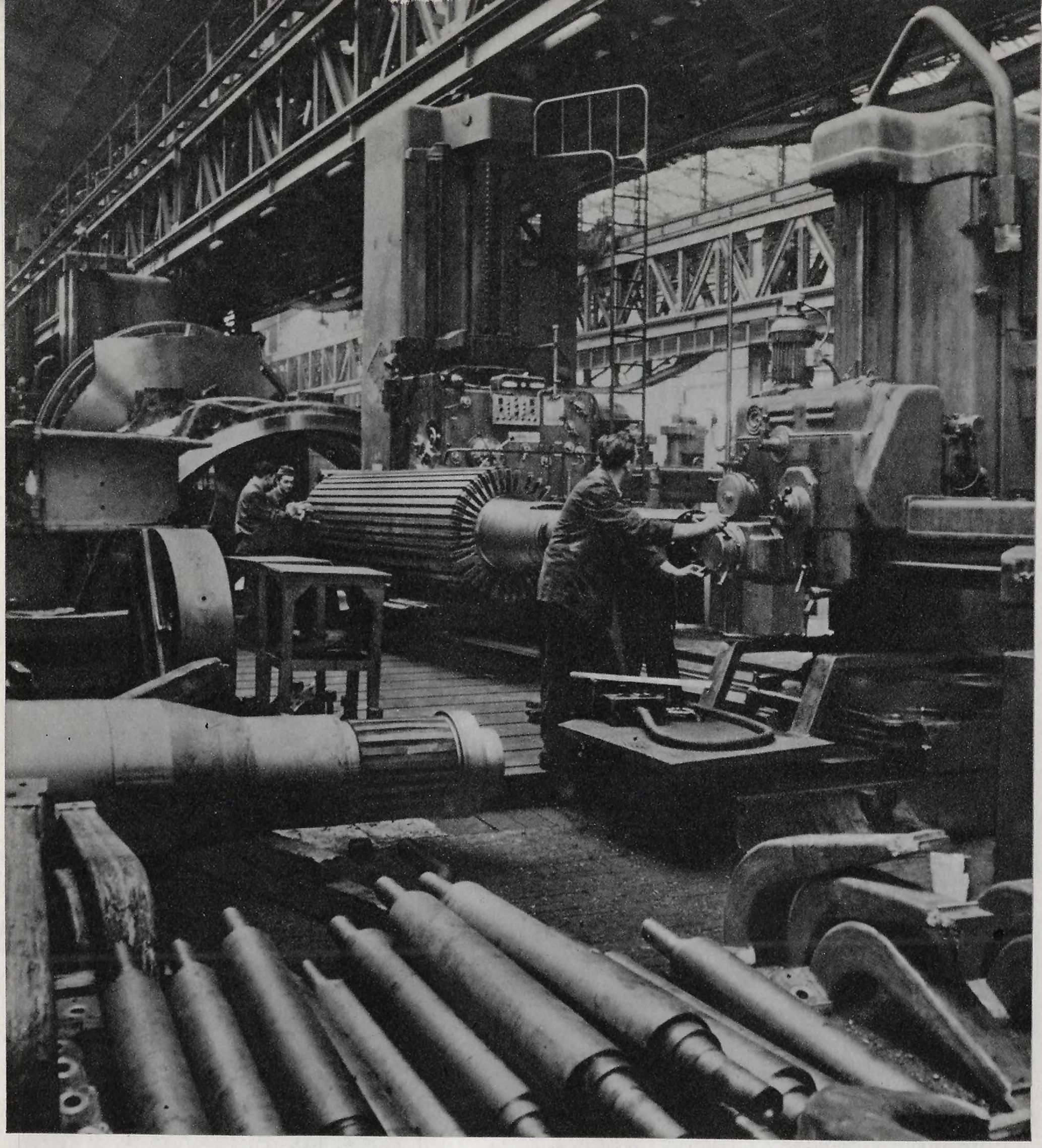

54. Wytwórnia DOLMEL

55. Wytwórnia wagonów PA-FA-WAG

56. Wytwórnia ELWRO. Maszyny cyfrowe „Odra 1003"

57. Wytwórnia ELWRO. Sala kontroli aparatury

58. Stocznia

59. Port miejski

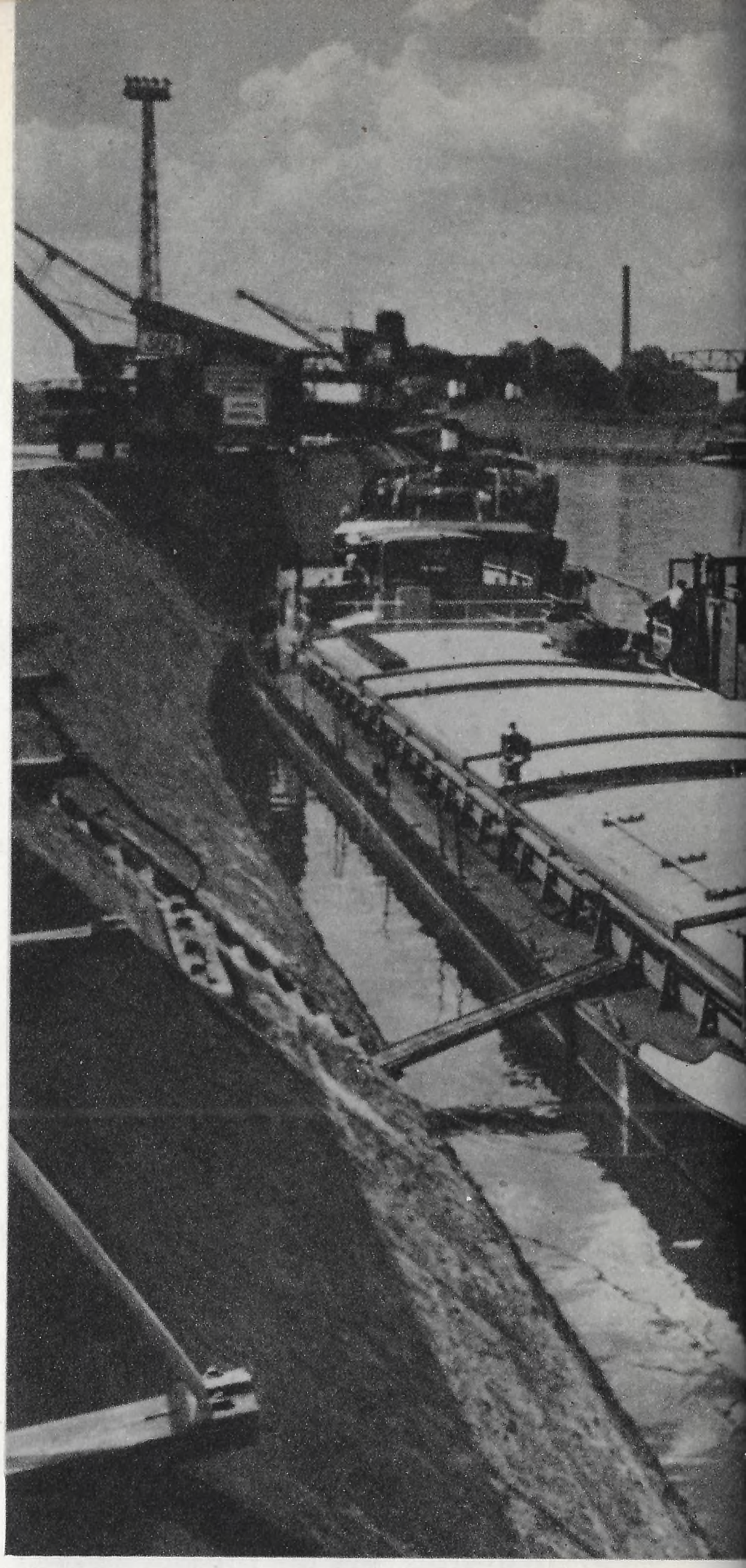

58

59

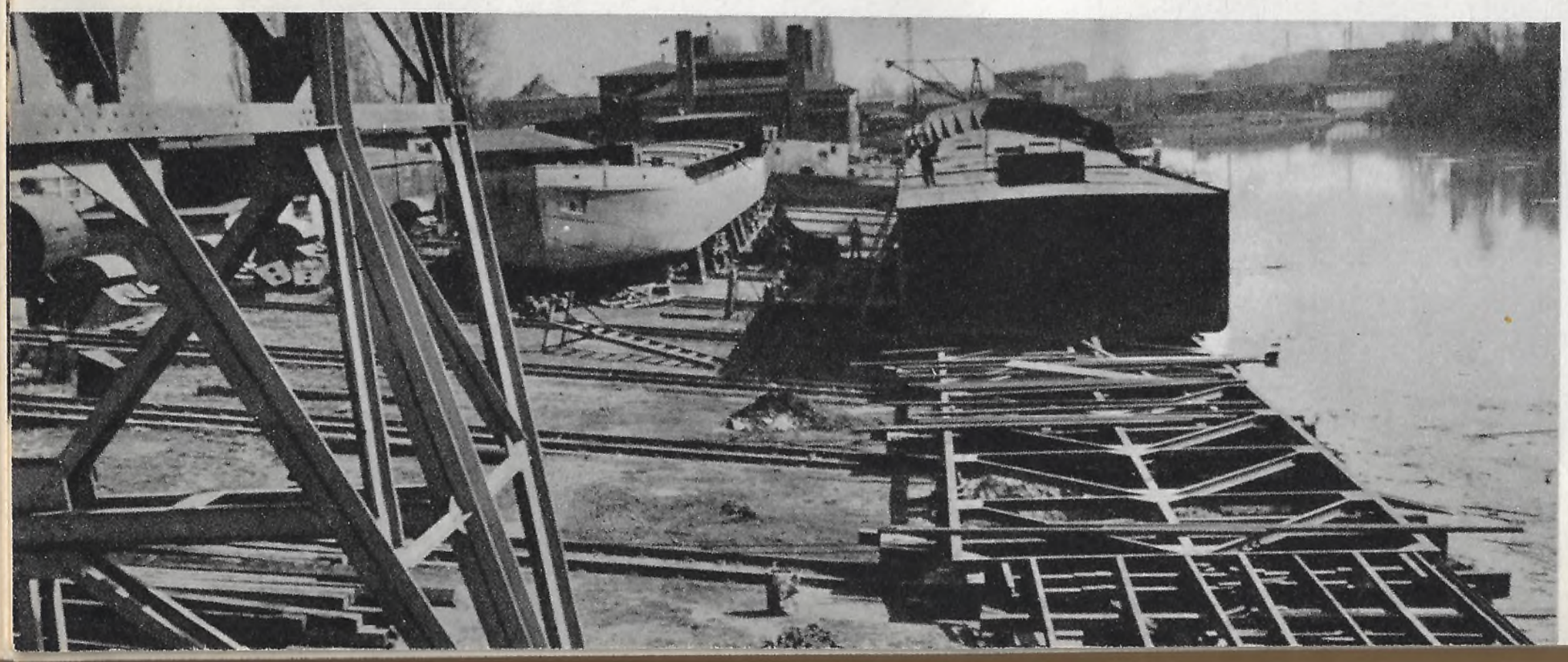

BM·5106

60. Przystań żeglarska AZS

61. Szczytnicka przystań statków spacerowych

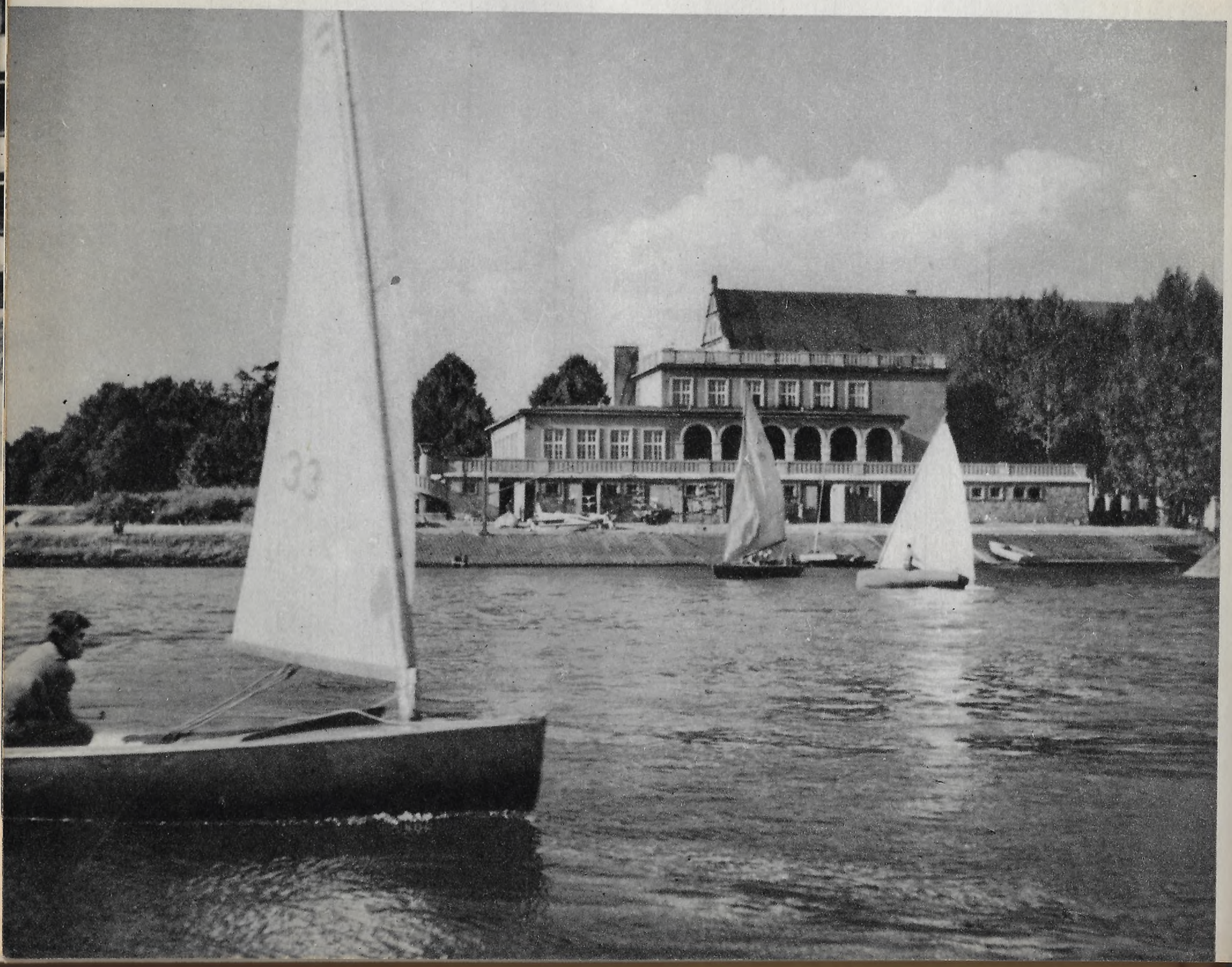

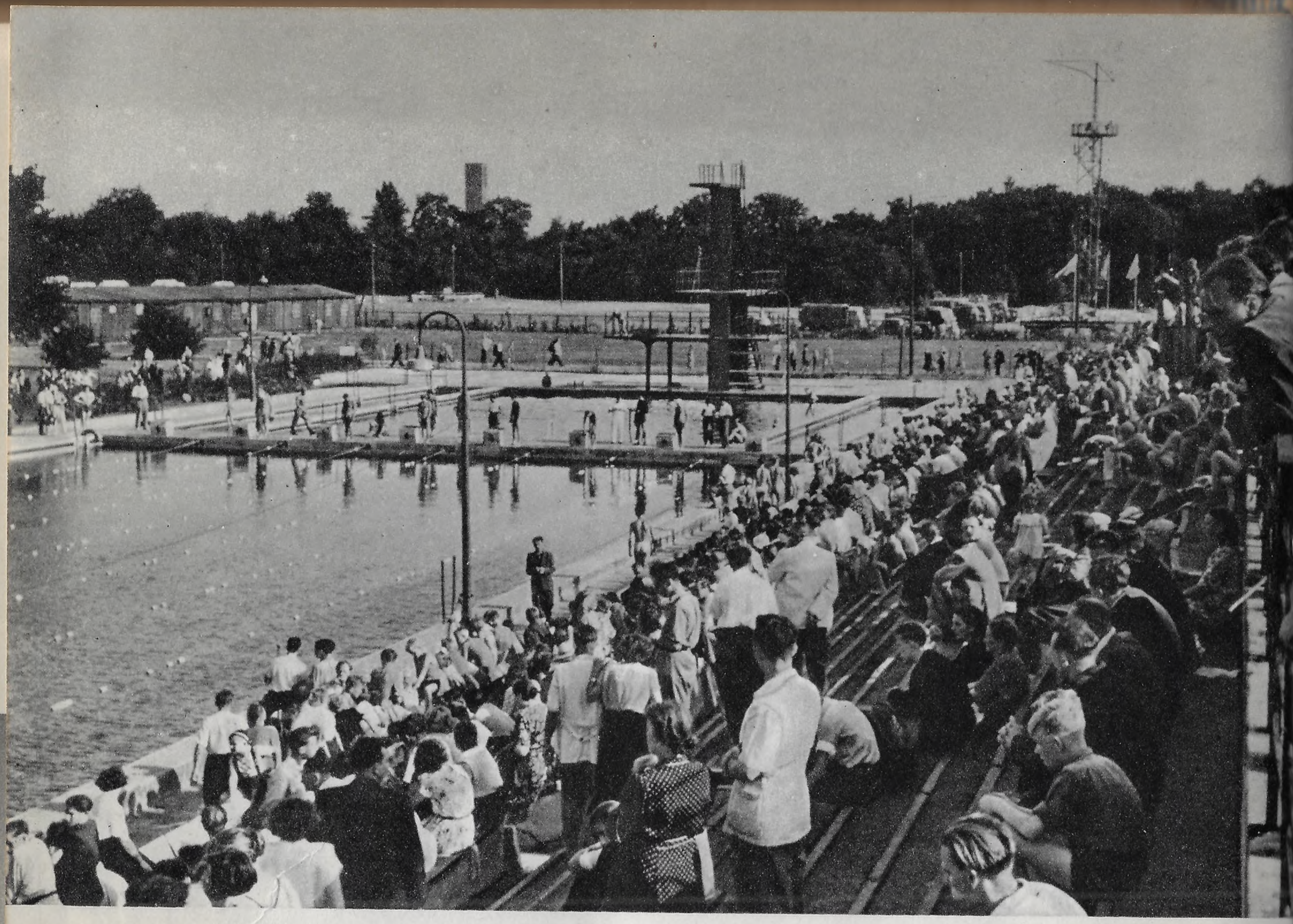

62. Stadion Olimpijski. Baseny pływackie

63. Stadion Olimpijski. Fragment Wyścigu Pokoju

64. Kąpielisko „Morskie Oko"

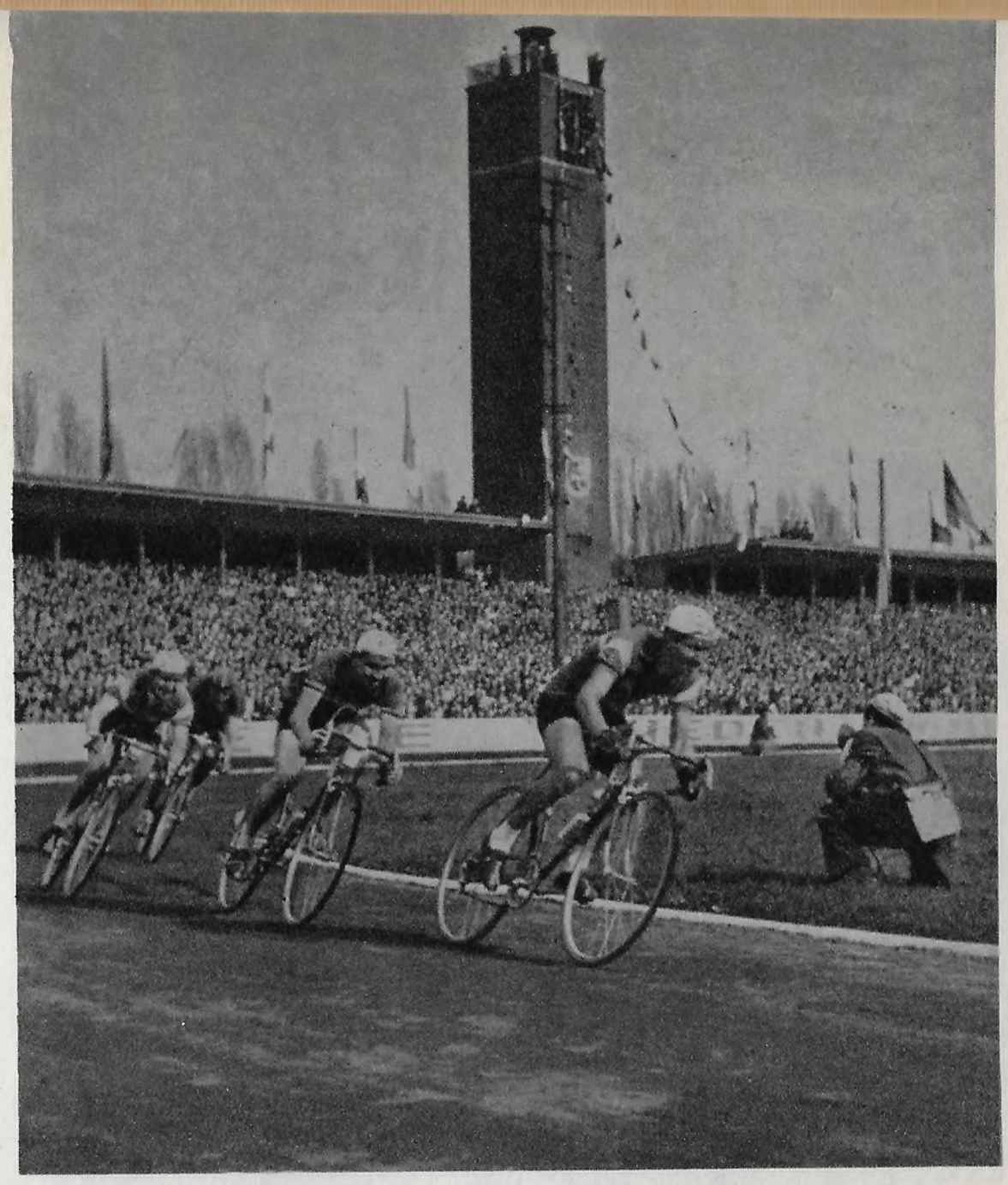

63

64

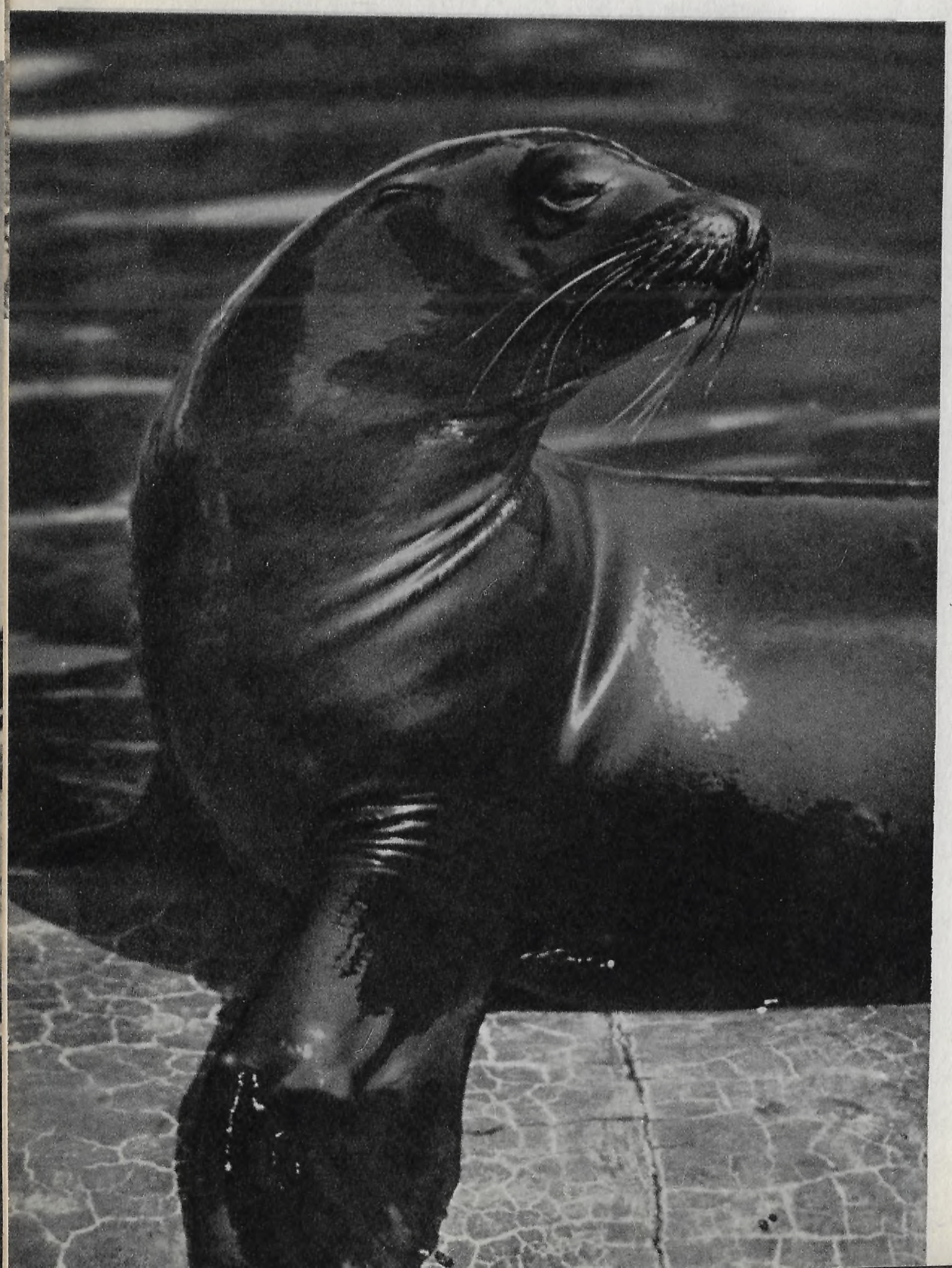

65. ZOO. Mors (Odobenus rosmarus)

66. ZOO. Sadzawka białych niedźwiedzi

65

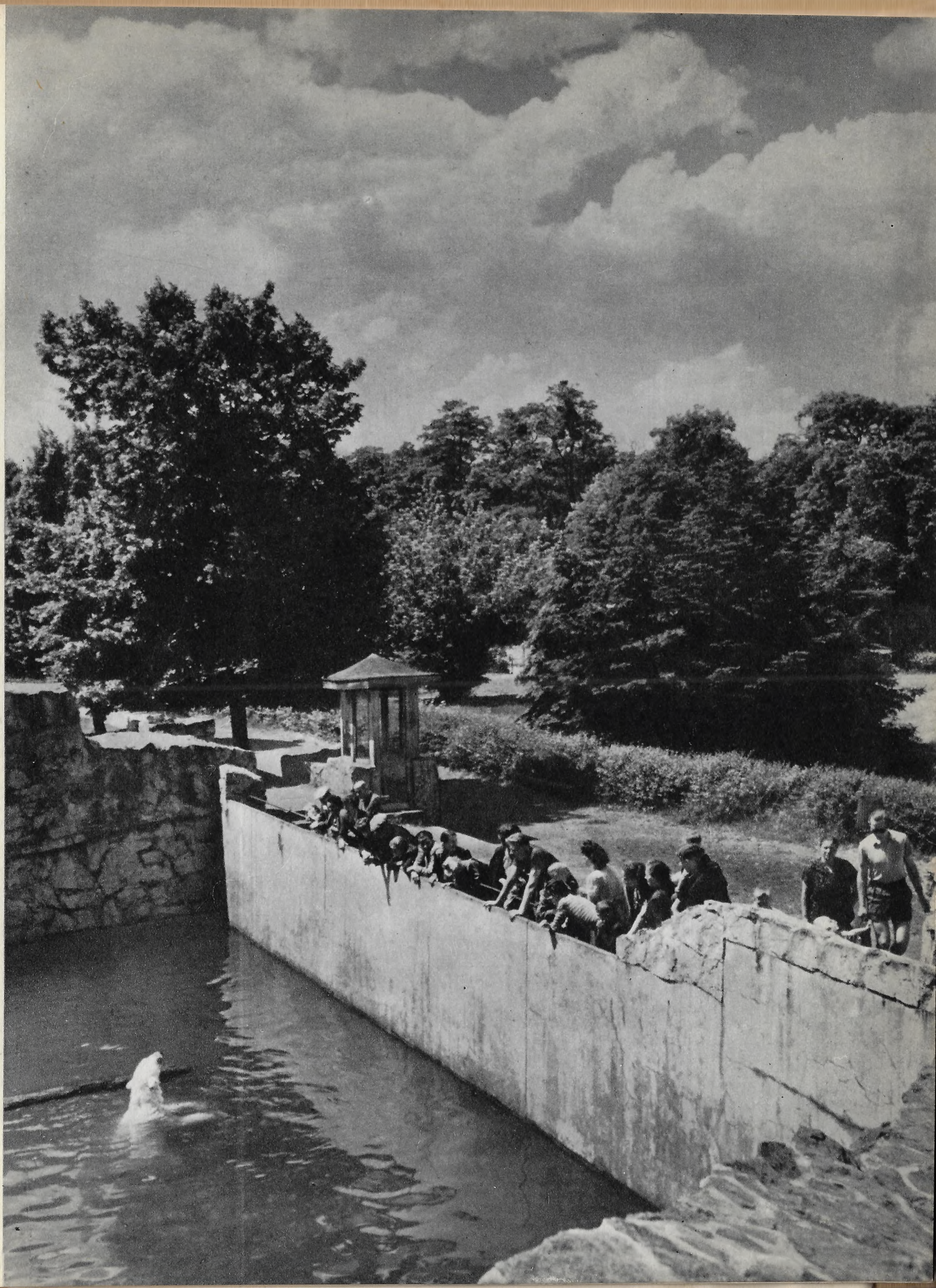

67. Rynek. Pod Ratuszem „Dni Wrocławia"

68. Most Grunwaldzki w czasie uroczystych obchodów Dwudziestolecia Polski Ludowej

67

68

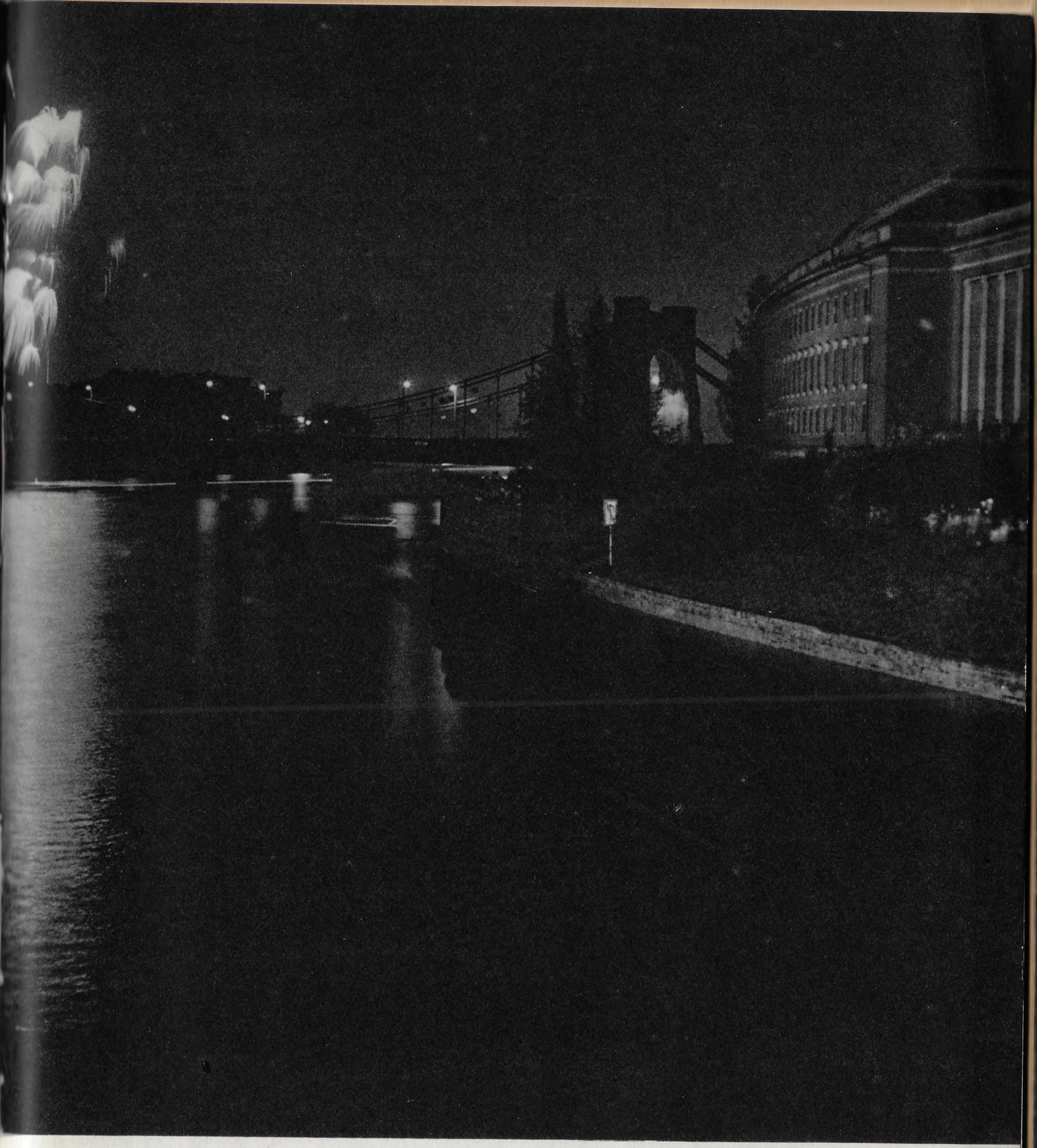

69. Wnętrze kawiarni w hotelu „Monopol"

70. W parku Szczytnickim

71. Teatr Pantomima. Fragment spektaklu

Opracowanie graficzne
MARIA FIEDOROWICZ

Redaktor
ZOFIA KOTECKA

Redakcja tekstów obcojęzycznych
HALINA PRÓSZYŃSKA — język angielski
MARIA PRUSZYŃSKA — język francuski
ALEXANDRA KASPRZAKOWA — język niemiecki
HALINA KORUSIEWICZ — język rosyjski

Redaktor techniczny
STANISŁAW ZIMMERMAN

Zdjęcia:

33 — CAF Henryk Rosiak,
34 — CAF Eugeniusz Wołoszczuk

WYDAWNICTWO „SPORT I TURYSTYKA" 1968

Nakład 20.250 egz. Ark. wyd. 10,5. Ark. druk. 13. Papier rotogr. kl. III. 120 g. Oddano do składania w styczniu 1968. Druk ukończono we wrześniu 1968. N-20 Cena zł 40.—

Zakł. Graf. im. M. Kasprzaka Poznań Zam. 183/68

LIST OF ILLUSTRATIONS
TABLE DES ILLUSTRATIONS
BILDERVERZEICHNIS
СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. The seal of Wrocław, 1327.
2. The original stronghold. Excavation site (1958).
3. The original stronghold and settlement. A model.
4. Cathedral. Electoral Chapel. A section of the interior.
5. — Eastern aspect.
6. St. Giles Church.
7. Sepulchral tablet of Prince Henry IV Probus (ca. 1300).
8. Church of the Holy Cross — southern aspect.
9. Church of Our Lady on the Sands. Console of the vault.
10. — Part of the interior.
11. Town Hall. Part of the eastern elevation.
12. — Eastern aspect.
13. — Entrance to Świdnicka Vault.
14. — Part of the southern elevation.
15. — Świdnicka Vault. Interior.
16. — Part of a corner.
17. — Southern nave, on the second storey.
18. — Sala Wójtowska (The Magistrate's Room).
19. Market Square. Southern aspect.
20. — Aleksander Fredro's monument; in the background — the southern aspect of the Town Hall.
21. — No 29, The "Gold Crown", reconstructed after 1945.
22. — No 18, 16th c.; decoration of the elevation ca. 1700.
23. — In the background — St. Elizabeth's Church.
24. — Western aspect.
25. — No 2, "Pod Gryfami" House (The Griffins' House), and the small "Jaś" and "Małgosia" houses.
26. — Part of the view from the tower of St. Elizabeth's Church.
27. Solny Square — western aspect.
28. University. View from the roof, to the right — the Steffens House of Science.
29. "Szermierz" ("Fencer") in front of the University building.
30. University. Northern elevation.
31. — Vestibule on the first floor.
32. — Aula Leopoldina. Interior.
33. The Library of the "Ossolineum" Foundation.
34. On the 150th anniversary of the "Ossolineum" Foundation; Prof. S. Kulczyński, deputy chairman of the State Council (left) conferring the First-Class Order of the Labour Flag on the „Ossolineum" Foundation. In the middle — Dr F. Pajączkowski, director of the Library, at his right — Dr M. Sewerski, director of the "Ossolineum" Publishing House.
35. "Ossolineum". The manuscript of "Pan Tadeusz" by Adam Mickiewicz.
36. State Opera. The auditorium viewed from the stage.
37. — building.
38. Exhibition grounds. The People's Hall with a spire remaining from the 1948 Exhibition of the Recovered Territories.
39. People's Hall — interior.
40. Exhibition grounds. The Feature Film Studio.
41. Kościuszko Square.
42. Building of the Voivodeship National Council.
43. The PDT Department Store.
44. Kościuszko Residential District. Arcades.
45. Café in Kościuszko Square.
46. Nowy Targ Square — eastern aspect.
47. Ulica Świdnicka. In the background — the Town Hall.
48. The Krzyki district. Tall buildings surrounded by verdure.
49. Part of ul. Grabiszyńska.
50. The Millennium School in ul. Podwale.
51. A modern school in Gajowice district.
52. Ulica Kościuszki. In the background — „Trzonolinowiec".
53. Grunwaldzki Square. The science workers' house — part of the elevation.
54. DOLMEL works. Interior of a hall.
55. The PAFAWAG Rolling-Stock Works. Assembly hall.
56. ELWRO works, "Odra 1003" computers.
57. — Apparatus inspection hall.
58. Shipyard.
59. Municipal harbour.
60. AZS Sailing harbour.
61. Szczytnicka harbour for pleasure boats.
62. The Olympic Stadium. Swimming pools.
63. — The Cyclists' Peace Race in progress.
64. "Morskie Oko" bathing centre.
65. ZOO. Walrus (*Odobenus rosmarus*).
66. — White Bears' pool.
67. Market Square. In front of the Town Hall during the "Wrocław Days".
68. Grunwaldzki Bridge on the 20th anniversary of People's Poland.
69. Interior of the café in the Monopol Hotel.
70. In the Szczytnicki Park.
71. The Pantomime Theatre. Part of a performance.

TABLE DES ILLUSTRATIONS

1. Le sceau de la ville de Wrocław utilisé en 1327.
2. La première enceinte fortifiée. Les fouilles en 1958.
3. L'enceinte fortifiée et le bourg à ses pieds. Maquette.
4. La cathédrale. La chapelle Elektorska. Fragment de l'intérieur.
5. — Vue de l'Est.
6. La petite église Saint Gilles.
7. Pierre tombale du prince Henri le Probe (1300).
8. Eglise Ste-Croix. Vue du Sud.
9. Eglise Notre Dame du Sablon. Une console de la voûte.
10. — Fragment de l'intérieur.
11. Hôtel de Ville. Fragment de la façade Est.
12. — Vue de l'Est.
13. — Entrée de la Cave Świdnicka.
14. — Fragment de la façade Sud.
15. La Cave Świdnicka. L'intérieur.
16. — Fragment d'un angle.
17. — Ier étage. La nef du côté Sud.
18. — La salle des Maires.
19. Place du Marché. Côté Sud.
20. — Le monument d'Alexandre Fredro. Dans le fond, la partie Ouest de l'Hôtel de Ville.
21. — La maison du No 29 «A la Couronne d'Or», reconstruite après 1945.
22. — La maison du No 18 (XVIe siècle). Les ornements de la façade datent de 1700.
23. — Dans le fond, l'église Ste-Elisabeth.
24. — Côté Ouest.
25. — La maison du No 2 «A l'enseigne des Griffons» et les maisonnettes «Jaś i Małgosia».
26. — Vue prise de la tour de l'église Ste-Elisabeth.
27. Place Solny. Côté Ouest.
28. L'Université. Vue du toit, à droite la maison de la Science.
29. «L'Escrimeur» devant le bâtiment universitaire.
30. L'Université. Façade Nord.
31. — Ier étage. Vestibule.
32. — La grande salle Leopoldina.
33. Le bâtiment de la bibliothèque de l'Institut National Ossolineum.
34. Le professeur St. Kulczyński, adjoint du Président du Conseil d'Etat, remet à M. Sewerski, directeur de l'Institut Ossolineum et à M. F. Pajączkowski, directeur de la bibliothèque, l'ordre de l'Etendard du Travail de Ière classe décerné à l'Ossolineum, à l'occasion du 150e anniversaire de sa fondation.
35. Le manuscrit de »Messire Thadée«, oeuvre d'Adam Mickiewicz.
36. Le Théâtre National de l'Opéra. La salle vue de la scène.
37. Le bâtiment de l'Opéra.
38. La Halle du Peuple et l'aiguille de 100 mètres de haut qui commémore l'Exposition des Terres Recouvrées de 1948.
39. — L'intérieur.
40. Les terrains des expositions. A droite les Ateliers de Production de Films.
41. Place Kościuszko.
42. Le Conseil du Peuple de la Voïvodie.
43. Le grand magasin PDT.
44. Le quartier d'habitation Kościuszko. Auvents.
45. Place Kościuszko. Café.
46. Place Nowy Targ. Côté Est.
47. Rue Świdnicka. Au fond, la place du Marché.
48. Quartier Krzyki. Buildings dans la verdure.
49. Fragment de la rue Grabiszyńska.
50. Rue Podwale. Ecole du Millénaire.
51. Un groupe scolaire moderne dans le quartier Gajowice.
52. Rue Kościuszko. Dans le fond un immeuble moderne.
53. Place Grunwald. La maison des Travailleurs de la Science. Fragment de la façade.
54. «DOLMEL». L'intérieur d'une halle.
55. «PAFAWAG». Halle de montage.
56. «ELWRO». Ordinateur «Odra 1003».
57. — Salle de contrôle de l'appareillage.
58. Chantier naval.
59. Le port.
60. Embarcadère du club sportif AZS.
61. — du quai Szczytnicki.
62. Stade Olympique. Bassins de natation.
63. — Les cyclistes de la Course de la Paix.
64. Etablissements de bains «Morskie Oko».
65. ZOO. Un morse *(Odobenus rosmarus)*.
66. — Le bassin des ours blancs.
67. Place du Marché. L'Hôtel de Ville pendant les Journées de Wrocław.
68. Le pont de Grunwald pendant les fêtes du 20e anniversaire de la Pologne Populaire.
69. L'intérieur du café de l'hôtel «Monopol».
70. Parc Szczytnicki.
71. Théâtre de Pantomime. Fragment du spectacle.

BILDERVERZEICHNIS

1. Siegel der Stadt Wrocław aus dem Jahre 1327.
2. Ursprüngliche Burgsiedlung (Ausgrabungsarbeiten 1958).
3. Modell der ursprünglichen Burg und der Burgsiedlung.
4. Kathedrale. Elektorenkapelle, Fragment.
5. — Ansicht von Osten.
6. Ägidiuskirche.
7. Grabplatte des Herzogs Henryk IV. Probus (um 1300).
8. Heilige Kreuzkirche. Ansicht von Süden.
9. Kirche der Hl. Jungfrau Maria. Kragstein.
10. — Teilansicht des Kircheninnerns.
11. Rathaus. Teilansicht der Ostfassade.
12. — Blick von Osten.
13. — Eingang zum Keller „Piwnica Świdnicka".
14. — Teilansicht der Südfassade.
15. — Im Keller „Piwnica Świdnicka".
16. — Fragment eines Eckpfeilers.
17. — Südschiff im I. Stock.
18. — Schulzensaal.
19. Rynek. Häuserfront an der Südseite.
20. — Aleksander-Fredro-Denkmal, im Hintergrund der Westflügel des Rathauses.
21. — Das Haus Nr. 29 trägt den Namen „Zur Goldenen Krone", nach 1945 umgebaut.
22. — das Haus Nr. 18 aus dem 16. Jh. Die Verzierung des Giebels stammt aus der Zeit um 1700.
23. — Im Hintergrund die St. Elisabethkirche.
24. — Häuserfront an der Westseite.
25. — Das Haus Nr. 2 „Zu den Greifen" und die Häuschen „Hänsel und Gretel".
26. — Blick vom Turm der St. Elisabethkirche.
27. Plac Solny. Häuserfront an der Westseite.
28. Universität. Blick vom Dach des Gebäudes, rechts das Haus der Wissenschaft nach Steffens benannt.
29. „Szermierz", Fechterskulptur vor dem Universitätsgebäude.
30. Universität. Nordfassade.
31. — Vestibül im I. Stock.
32. — Aula Leopoldina.
33. Das Bibliotheksgebäude des Nationalen Ossoliński-Instituts.
34. Anlässlich des 150-jährigen Jubiläums des Nationalen Ossoliński-Instituts wurde ihm das Banner der Arbeit I. Klasse verliehen. Der Stellvertreter des Vorsitzenden des Staatsrates, Prof. St. Kulczyński, überreicht dasselbe Dr. M. Sewerski, dem Direktor des Ossolineum-Verlags und Dr. F. Pajączkowski, dem Direktor der Ossolineum-Bibliothek.
35. Die Handschrift „Pan Tadeusz" von Adam Mickiewicz im Nationalen Ossoliński-Institut.
36. Oper. Blick von der Bühne in den Zuschauerraum.
37. Das Opernhaus.
38. Ausstellungsgelände. Hala Ludowa und Stahlnadel, letztere wurde anlässlich der Ausstellung der Polnischen Nord- und Westgebiete errichtet.
39. Hala Ludowa. Innenraum.
40. Ausstellungsgelände. Rechts das Spielfilm-Studio.
41. Plac Kościuszki.
42. Gebäude des Volksrates der Wojewodschaft.
43. Das grosse Warenhaus PDT.
44. Arkadengänge im Kościuszko-Wohnviertel.
45. Café am plac Kościuszki.
46. Plac Nowy Targ. Häuserfront an der Ostseite.
47. Ulica Świdnicka, im Hintergrund der Ring.
48. Das Wohnviertel Krzyki, Hochhäuser im Grünen.
49. Ulica Grabiszyńska. Teilansicht.
50. Tausendjahrschule in der ulica Podwale.
51. Pavillons einer modernen Schule im Stadtviertel Gajowice.
52. Ulica Kościuszki. Im Hintergrund ein modernes Hochhaus.
53. „Haus des Wissenschaftlers" (Teilansicht der Fassade) am plac Grunwaldzki.
54. DOLMEL-Werke. Innenansicht einer der Fabrikhallen.
55. Waggonfabrik PAFAWAG. Montagehalle.
56. ELWRO-Werke. Rechenmaschinen vom Typ „Odra 1003".
57. ELWRO-Werke. Halle der technischen Kontrolle der Apparatur.
58. Die Werft.
59. Der Stadthafen.
60. Segelbootanlegestelle des Akademischen Sportvereins AZS.
61. Anlegestelle für Ausflugsdampfer im Szczytnicki-Park.
62. Schwimmbecken im Olympiastadion.
63. Olympiastadion. Finish einer Etappe der Friedensfahrt.
64. Das Freibad „Morskie Oko".
65. Im Zoologischen Garten. Walross (*Odobenus rosmarus*).
66. — Eisbärenzwinger.
67. Während der Tage von Wrocław, Szene vor dem Rathaus.
68. Most Grunwaldzki. Die Brücke während der Feierlichkeiten anlässlich des 20. Jahrestages Volkspolens.
69. Im Café „Hotel Monopol".
70. Im Szczytnicki-Park.
71. Tanzszene im Theater „Pantomima".

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Старинная печать города Вроцлава, 1327 год.
2. „Град" — детинец, существовавший на месте нынешнего города. Раскопки (1958 год).
3. „Град" и посад. Макет.
4. Кафедральный собор. Часовня Электорская. Внутренний вид.
5. — Вид с востока.
6. Костел св. Идия.
7. Надгробная плита князя Генрика IV Пробуса (около 1300 года).
8. Костел св. Кшижа. Вид с юга.
9. Костел Девы Марии „На писку". Опора свода.
10. — Внутренний вид костела.
11. Ратуша. Часть восточного фасада.
12. — Вид с востока.
13. — Вход в Свидницкое подземелье.
14. — Часть южного фасада.
15. — Свидницкое подземелье. Внутренний вид.
16. — Деталь угловой части.
17. — Южный неф второго этажа.
18. — Зал „Войтовский".
19. Рынок. Застройка Рынка с южной стороны.
20. — Памятник Александру Фредро, в глубине западная часть Ратуши.
21. — Дом № 29 „Под золотой короной", перестроен в 1945 году.
22. — Дом № 18, построен в XVI веке. Оформление фасада около 1700 года.
23. — В глубине костел св. Эльжбеты.
24. — Застройка Рынка с западной стороны.
25. — Дом № 2 „Под грифами" и домики „Ясь и Малгося".
26. — Вид с колокольни костела св. Эльжбеты.
27. Площадь Сольная. Застройка западной стороны.
28. Университет. Вид с крыши, с правой стороны — Дом Науки им. Стеффенса.
29. — Статуя „фехтовальщик" у здания Университета.
30. — Северный фасад.
31. — Вестибюль на втором этаже.
32. — Аудитория Леопольдина. Интерьер.
33. Национальный институт им. Оссолинских. Участок библиотеки. (Здание библиотеки Национального института им. Оссолинских.).
34. По случаю 150-летия Национального института им. Оссолинских заместитель председателя Государственного Совета проф. С. Кульчинский вручает директору Издательства д-ру М. Северскому орден Знамени Труда I класса. В центре директор Библиотеки д-р Ф. Пайончковский.
35. Библиотека им. Оссолинских. Рукопись поэмы Мицкевича „Пан Тадеуш".
36. Государственный оперный театр. Зрительный зал со стороны сцены.
37. Здание Государственного оперного театра.
38. Выставочная территория. Народный Дом и шпиль, поставленный в честь Выставки Воссоединенных земель в 1948 году.
39. Народный Дом. Внутренний вид.
40. Выставочная территория. Справа Ателье полнометражных фильмов.
41. Площадь Костюшки.
42. Здание Воеводского народного совета.
43. Универмаг „ПДТ".
44. Костюшковский жилой район. Галереи.
45. Кафе на площади Костюшки.
46. Площадь Новый-Тарг. Застройка восточной стороны.
47. Свидницкая улица. В глубине Рынок.
48. Жилой район Кшики. Башенные дома среди зелени.
49. Часть Грабишинской улицы.
50. Школа им. Тысячелетия Польши на ул. Подвалье.
51. Современный школьный комплекс в районе Гайовице.
52. Улица Костюшки. В глубине „Тшонолиновец".
53. Грюнвальдская площадь. Дом научных работников. Деталь фасада.
54. Завод „ДОЛЬМЕЛЬ". Внутренний вид одного из рабочих корпусов.
55. Вагоностроительный завод „ПАФАВАГ". Монтажный цех.
56. Завод „ЭЛЬВРО". Счетно-решающие машины „Одра 1003".
57. — Зал контроли аппаратуры.
58. Судостроительная верфь.
59. Городской порт.
60. Водно-спортивная станция Студенческого спортивного союза „АЗС".
61. Щитницкая пристань прогулочных судов.
62. Олимпийский стадион. Плавательные бассейны.
63. — Велогонка дружбы.
64. Купальный бассейн „Морское око".
65. Зоологический сад. Морж (*Odobaenus rosmarus*)
66. — Бассейн для белых медведей.
67. Рынок. У Ратуши во время „Дней Вроцлава".
68. Грюнвальдский мост во время торжественного празднования Двадцатилетия Народной Польши.
69. Интерьер кафе при гостинице „Монополь".
70. В Щитницком парке.
71. Театр Пантомимы. Сцена из спектакля.